

Л.В.Сліпчишин

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
ВПРОВАДЖЕННЯ
СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ
У РОБОТУ ГУРТКІВ**



Львівський науково-практичний центр
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

Л. В. Сліпчишин

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ
впровадження сучасних підходів
у роботу гуртків**

Львів  2015

УДК 377.3:379.83

ББК 74.200.58

С 47

Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського науково-практичного центру
Інституту професійно-технічної освіти НАПН України
(протокол № 8 від 28 жовтня 2015 р.)

Рецензенти:

А. В. Литвин, завідувач відділу професійно-практичної
підготовки ЛНПЦ Інституту ПТО НАПН України, доктор
педагогічних наук, професор;

О. Ф. Пікарь, завідувач лабораторії професійної підготовки
Навчально-методичного центру ПТО у Львівській області,
кандидат технічних наук;

Л. М. Івашкевич, заступник директора Львівського
державного Будинку техніки.

Сліпчишин Л. В.

С47 Методичні засади впровадження сучасних підходів у
роботу гуртків : посібник / Л. В. Сліпчишин. – Львів : СПОЛОМ,
2015. – 116 с.

У посібнику розглядаються методичні засади модернізації
змісту гурткової роботи у контексті сучасних підходів до
позашкільної освіти та особливості його реалізації в професійно-
технічних навчальних закладах. У гуртку відбувається пошук
особистісних пріоритетів учнів у заповненні вільного від навчання
часу, а також реалізується можливість розкрити свій творчий
потенціал в обраному напрямі. Завдання педагогів – організувати
змістовну діяльність гуртка, яка відповідатиме запитам учнів.

Для керівників професійно-технічних навчальних закладів і
закладів позашкільної освіти, методистів, керівників гуртків,
студентів педагогічних коледжів і всіх, кого цікавлять проблеми
залучення учнівської молоді до творчої діяльності.

З МІСТ

Передмова	4
Вступ	5
Розділ 1. Розвиток творчості учнів у позанавчальній роботі професійно-технічних навчальних закладів	
1.1. Методологічні засади організації позанавчальної роботи учнів професійно-технічних навчальних закладів	7
1.2. Зміст гурткової роботи та його визначення	12
1.3. Розвиток творчого потенціалу учнів у гуртку	18
1.4. Художньо-естетична діяльність як інструмент розвитку творчості	21
1.5. Техніко–технологічна культура та її розвиток у гуртку	29
1.6. Організаційно-методичні основи гурткової роботи	34
1.7. Роль керівника гуртка у формуванні суб'єктів творчості	42
Розділ 2. Упровадження сучасних підходів у навчально-виховний процес гурткової роботи	
2.1. Методика навчання учнів у гуртку	46
2.2. Методика формування компетентностей гуртківців	60
2.3. Пошукова і проектна діяльність гуртківців	72
Післямова	80
Використана література	81
Додатки	84
Термінологічний словник	111

ПЕРЕДМОВА

У сучасних умовах будь-яка людина незалежно від професії повинна володіти життєво важливими компетентностями, які допомагають їй самореалізуватися у житті та професії. Особистість набуває знання, формує вміння і навички у різних видах діяльності, серед яких особливе місце займає гурткова робота. Ця особливість впливає з того, що людина (учень чи досвідчений працівник) витрачає вільний час за власним розсудом, маючи для цього мотивацію. У разі наявності внутрішньої мотивації до вибраної діяльності, людина розкриває свій потенціал, розвиває здібності, набуває різних важливих компетенцій у відповідності з власними бажаннями і потребами.

Сьогодні змінюються вимоги до навчально-виховного процесу в різних освітніх закладах. Перш за все ці вимоги торкаються змісту, який має розроблятися з урахуванням провідних підходів в освіті, а саме особистісно орієнтованого і компетентнісного. На цю тему точиться багато розмов, проводяться дослідження, проте існує проблема реального впровадження цих підходів в практику роботи педагогів.

Пропонований посібник розроблений таким чином, щоб показати необхідність модернізації змісту гурткової роботи на вимогу часу, а також ознайомити педагогів із методичними засадами впровадження особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів у гурткову роботу. Він складається з трьох частин (теоретичного та методичного блоків і додатків), завдяки універсальності яких його можна використовувати в практиці роботи гуртків художньої, художньо-прикладної і технічної творчості. Ознайомлення зі змістом посібника допоможе удосконалити роботу керівника гуртка на основі наукового підходу і окреслити шляхи роботи з гуртківцями.

Розробка цього посібника є спробою допомогти керівникам гуртка наблизитись до досягнення мети, в якій інтегровані бажання і потреби особистості учня з вимогами професійно-технічної освіти і суспільства.

ВСТУП

Сьогодні ніщо не нашіптує слів.
 Куди думки поховались?
 Творчі думки, полохливі птиці,
 торкаються берегів пам'яті
 і знову відлітають.

(Ліда Палій, збірка «Дні смутку», Київ, 2012)

Кризові явища, які виникають у сучасному суспільстві під впливом різних проблем, призводять до втрати духовності та власної індивідуальності, нездорового способу життя, пріоритету майнових цінностей та деструктивної поведінки. Від цього найбільше потерпають молоді люди, в яких ще не виробилася стійка установка на неперехідні цінності. Лише нові смисли в житті особистості здатні уберегти її від деструктивних змін, надихнути на пошук орієнтирів саморозвитку і самореалізації, на розвиток особистісної творчості. Запит на творчу особистість, яка брала б активну участь у соціально-економічних процесах в суспільстві, спонукав до створення різноманітних систем підготовки особистості до різнобічної творчої діяльності.

У нових реаліях зростає відповідальність системи освіти за формування особистості, здатної протистояти деструктивним змінам, виявляючи творчий підхід до розв'язання життєво важливих проблем. У цьому процесі роль загальноосвітньої школи чи професійно-технічного навчального закладу зрозуміла: перша вводить учнів у гуманітарний контекст життя, а другий – у професійний контекст власної діяльності. Участь закладів позашкільної освіти у цьому аспекті ще недостатньо висвітлена. Особливо це стосується ролі змісту гурткової роботи в сучасних умовах, коли педагогам недостатньо орієнтувати учнів на корисність тих чи інших занять, а необхідно налаштовувати їх на необхідність формування і розвитку тих якостей, що потрібні в будь-якій сфері діяльності – уміння приймати рішення, вольові якості, інноваційне і критичне мислення, раціоналізаторські вміння, пошук інформації, вироблення власного творчого стилю тощо.

Часто в навчальній групі спостерігається значна розшарованість учнів щодо рівнів пізнавальних здібностей,

навчальної мотивації та готовності до учіння, а також наявності певного виду обдарованості (інтелектуальної, художньої, технічної тощо). Ігнорування цих відмінностей призводить до того, що здібний учень не реалізує себе повною мірою, оскільки зміст і логіка навчання предмета підпорядковані стандарту. Крім того учні відрізняються соціокультурними та індивідуальними потребами та інтересами, що особливо помітно у професійно-технічних навчальних закладах. Це виражається в тому, як вони одягаються, який характер має зміст їхніх розмов, які заходи вони відвідують без примусу, наскільки вони обізнані з історією вітчизняної та зарубіжної культур тощо.

Виховні впливи на особистість учнів професійно-технічних навчальних закладів спрямовані на те, щоб кожен з них міг належним чином оцінити матеріальні та духовні цінності, які трапляються у житті. З точки зору діалектичних взаємозв'язків людина, вибравши певні ціннісні орієнтири у контексті її розуміння сенсу життя, може творити як добро, так і зло. Тому саме духовний аспект творчої діяльності завжди має бути тим критерієм, який визначає людину як творця, адже створюючи, людина може змінитися на краще.

В основу сучасних європейських державних освітніх стандартів професійної освіти покладено чотири моделі компетенції: модель компетенції, що заснована на параметрах особистості; модель компетенції вирішення завдань; модель компетенції для виробничої діяльності; модель управління діяльністю. У кожній з цих моделей творчість займає важливе місце з огляду на те, що без неї неможливо адаптуватися до незвичних ситуацій та приймати раціональні рішення, оскільки будь-яка діяльність людини та її розвиток ґрунтуються на її раціональних схемах. Залучення учнів до творчості розглядається як один з важливих шляхів формування компонентів професіоналізму. У цьому контексті можна говорити про творчу компетентність майбутніх фахівців, яка формується протягом як на уроках теоретичного навчання, так і в різних формах позаурочної роботи, серед яких найбільшу популярність має гурток.

Розділ 1. РОЗВИТОК ТВОРЧОСТІ УЧНІВ У ПОЗАНАВЧАЛЬНІЙ РОБОТІ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

1.1.Методологічні засади організації позанавчальної роботи учнів професійно-технічних навчальних закладів

Гармонійно розвинута людина формується впродовж усього свого життя, поступово набуваючи ознак найважливіших життєвих ролей – споживача, користувача, творця і майстра у своїй професії. Одночасно вона особистісно розвивається, засвоюючи цінності, властиві національній і світовій культурі.

У життєдіяльності людини інтегруються основні сфери суспільного життя – культура, мистецтво, наука і техніка, досягнення успіху в яких ґрунтується на відповідних компетентностях. До найважливіших із них належать ті компетентності, що сприяють виробленню власного творчого стилю незалежно від сфери діяльності.

Виготовлення будь-якого об'єкта творчості потребує інформаційного забезпечення, джерелом якого є основні сфери суспільного життя. Для того, щоб суб'єкт перетворився в творчу особистість, необхідно забезпечити умови для інформаційних процесів пізнання: навчання, освіта, творчість і виховання. Розвиток особистості до творчого рівня відбувається поступово, і для кожного етапу провідними стають конкретні знання, вміння і навички, які, загалом, можна поділити на чотири групи – *знати, вміти, творити і цінувати*.

У відповідному навчальному середовищі відбувається постійна взаємодія учнів як суб'єктів, для яких характерним є різний ступінь прагнення до самоактуалізації, що пояснюється неоднаковими причинами та обставинами їхнього життя, недостатніми лідерськими якостями. Завдання педагогів полягає в тому, щоб на основі особистісної зорієнтованості освітнього процесу, з урахуванням життєвого прагматизму людини змоделювати навчання, в ході якого учні активно конструюють знання на основі власного досвіду в освітній спільноті, формують уміння та навички і

засвоюють цінності. Одночасно розвивається мислення, яке сьогодні провідні науковці розглядають як важливий інструмент адаптації людини у реальному світі.

Зміни у суспільстві викликані інноваційними процесами, які ґрунтуються на нових ідеях і технологіях, що висуваються творчими людьми. Для адаптації до цих змін потрібно вміти «переключатися» на нову галузь знань чи сферу діяльності, а також виявляти нові тенденції та компетентності, що потрібні. Оскільки в навчальному закладі формування в учнів потрібних компетентностей відбувається під наглядом педагогів і за певною програмою, а в житті в цьому аспекті провідну роль відіграють такі якості особистості, як самостійність, активність, відповідальність, рефлексивність, то навчальний процес має бути спрямований на формування в учнів відповідних якостей.

Формування якостей, здібностей, мислення особистості, реалізація її потенціалів відбувається у соціально-педагогічній системі, яка має таку структуру: сім'я – дошкільний заклад – загальноосвітній навчальний заклад – позашкільний навчальний заклад – професійно-технічний навчальний заклад – вищий навчальний заклад. На кожному етапі цієї системи в суб'єкта діяльності з'являється вільний час, який залежно від особистісної спрямованості можна використати для *дозвілля, навчання* або *самоосвіти*. Для розвитку особистості важливо, щоб переважав час, який використовується продуктивно.

Вільний час людини є соціальною категорією, він пов'язаний з проблемою змістовного заповнення власного дозвілля. Дозвіллева діяльність розглядається на таких рівнях: *споживання, творчість* та *екстеріоризація* [5, с. 8]. Оскільки ці рівні є взаємозалежними і взаємообумовленими, якість цієї діяльності буде визначатися переходом на вищі рівні, а організація діяльності здійснюватиметься з урахуванням характеру потреб учасників, проте відносно цих рівнів. Вільний час належить людині, яка може ним розпоряджатися на свій розсуд. Вона може підніматися зазначеними рівнями лише тоді, коли в неї буде сформовано відповідну мотивацію.

Однією з важливих передумов виникнення особистісної творчості є залучення людини спочатку до цілеспрямованого активного споживання, яке часто формує потребу переходу на вищий рівень дозвілля – творчий. У подальшому сходження рівнями творчості обумовлюється налаштуванням на новизну результату діяльності. В основу диференціації творчості за новизною результату покладено його значущість для різних категорій суб'єктів: *для себе, для себе та оточення, для себе та всіх* [5, с. 57]. У будь-якому випадку винесення результатів дозвіллевої діяльності на розгляд спільноти має суспільне значення, адже це, з одного боку, демонструє їх корисність і значущість, а, з другого боку, показує творчий потенціал учасників і рівень їх домагань.

На відміну від загальноосвітньої і професійно-технічної освіти функціональними елементами позашкільної освіти, які пов'язують її структурні елементи з кінцевим результатом, на думку О. В. Биковської, є *дозвілля, пізнання і творчість*. Аналіз потреб і мотивів вихованців позашкільних навчальних закладів з точки зору цих функцій виводить на основні процеси, які необхідно забезпечити в позашкільній освіті: *виховання, навчання, розвиток і соціалізацію* [2, с. 134-136]. Інтегрованим результатом ефективності перебігу цих процесів є унікальна, цілісна особистість.

З точки зору соціальної віддачі від позашкільної освіти, яка одночасно має дозвіллевий характер, мають бути оприлюднені результати творчого процесу. Оцінка цих результатів відображає активне ставлення суспільства до цього виду діяльності, а для вихованців процес оприлюднення є сходинкою у подоланні зневіри у власній творчій потенції, він стає важливим шляхом соціалізації.

Особливістю дозвіллевої діяльності є те, що з віком в її суб'єктів змінюються стимули до проведення вільного часу, потреби, цінності та її культура. Тому вона має організуватися з урахуванням вікових особливостей та таких принципів дозвілля: принцип інтересу, який виконує роль провідного мотиву, який спонукає до певної діяльності. посилення інтересу відбувається у разі появи позитивного емоційного забарвлення та можливості самореалізуватися; принцип єдності пізнання і відпочинку, що пов'язаний з

процесом залучення особистості до культури; акцент робиться на зростання пізнавальної активності, самостійність, самоосвіту і саморозвиток; центр уваги до предмета діяльності переноситься з емоційних характеристик на змістово-сміслову, ціннісне ставлення; принцип спільної діяльності, що сприяє спрямуванню інтересу учнів, на основі чого виникає сильна мотивація, формується ціннісно-орієнтаційна єдність групи, народжуються і розвиваються традиції, особистість збагачується духовно [5, с. 61]; створюються передумови до колективної творчості.

У професійно-технічній освіті особлива увага надається вільному часу учнів, оскільки значна частина підлітків відірвана від рідної домівки і позбавлена контролю з боку батьків, що спокушає їх витратити вільний час на власне задоволення, наслідки чого можуть бути негативними або проблемними. Як показує досвід роботи педагогів з учнями (особливо першого курсу), якщо заповнення вільного часу вихованців пустити самопливом, він буде витрачений переважно на рівні пасивного споживання. А це неприпустимо, адже дії, що систематично повторюються, виробляють стійке ставлення до явища, у даному випадку – споживацьке ставлення до дійсності. Одне із завдань, що стоять перед педагогами, полягає в тому, щоб мотивувати учнів брати активну участь у діяльності, що з часом актуалізує потребу займатися творчістю. Найважчим для учнів є усвідомлення того, що оприлюднення творчого результату в різний спосіб є ознакою розуміння ними соціального значення своєї роботи, її важливості для власної життєдіяльності.

Мета виховання гармонійної особистості стосується усіх учасників педагогічного процесу, кожної його складової та підсистеми. Вона зумовлює принципи, зміст, організацію, форми і методи виховання, а також системну роботу з кожного напрямку виховної діяльності.

У процесі виховання діють загальні закономірності, які мають бути враховані при визначенні його завдань. До найзагальніших закономірностей виховання відносять: орієнтацію на розвиток особистості; вплив рівня засвоєння базової культури на розвиток особистості в гармонії з

загальнолюдською і національною культурою; оптимізацію процесу розвитку особистості за рахунок перетворення її в суб'єкта виховання; персоналізацію виховної дії; вплив ступеня індивідуалізації та творчої спрямованості виховного процесу на саморозвиток особистості. Ці закономірності обумовлюють наступні принципи гуманістичного виховання, а саме: безперервного загального розвитку особистості, культуровідповідності, залучення особистості в діяльність, природовідповідності, індивідуально-особистісного виховання, ціннісно-сислової спрямованості виховання, діалогічного підходу, індивідуально-творчого підходу, комплексності, наступності та безперервності [15, с. 386-388]. Ефективність виховного процесу залежить від того, наскільки повно застосовуються зазначені принципи педагогами, озброєними спеціальними знаннями, власним досвідом і відповідними особистісними якостями.

Сучасна молодь виявляє інтереси до багатьох галузей знань і тих видів діяльності, які здійснюються в позаурочний час, зокрема, це стосується художньо-естетичної, художньо-технічної та технічної творчості. Провідним мотивом, який спонукає до певної діяльності, є інтерес, який у разі появи позитивного емоційного забарвлення сприяє самореалізації.

У навчальному закладі позанавчальна робота поєднується з навчальною діяльністю, що забезпечується *принципом єдності та неперервності виховного та освітнього процесів*. Реалізація цього принципу спрямована на всебічний розвиток учнів, формування пізнавального інтересу, розвиток творчих здібностей, набуття корисних і практичних умінь і навичок, заповнення дозвілля цікавою і корисною діяльністю, формування і розвиток важливих особистісних якостей [9, с. 9].

Однією з провідних форм позаурочної роботи з точки зору поєднання форм участі учнів і набуття важливих компетентностей є гурткова робота. У сучасному розумінні гурткова робота має ґрунтуватися на інформаційній концепції, відповідно до якої розвиток пізнання відбувається одночасно і неподільно в напрямках набуття наукових знань, формування технічних навичок, досягнення художньої майстерності та засвоєння норм ефективності.

Аналіз стратегічних орієнтирів модернізації змісту освіти дає можливість виділити основні підходи, з позицій яких має удосконалюватися позашкільна освіта учнівської молоді, що здійснюється в позанавчальний і позаурочний час з урахуванням особливостей її організації в освітніх закладах різних типів і рівнів. До них відносимо особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний та культурологічний підходи. У цьому контексті орієнтація на новий результат освітнього процесу передбачає відбір змісту на принципах, вимогах і критеріях, які впливають із цих підходів.

1.2.Зміст гурткової роботи та його визначення

Відповідно до інформаційної моделі об'єкти творчості вдосконалюються від стандартного рішення до інноваційного, набуваючи на кінцевому етапі певної художньої якості. Цей процес буде мати місце тоді, коли одночасно вдосконалюються і методи творчості. У контексті цієї думки можна стверджувати, що зміст гурткової роботи має включати різноманітну інформацію щодо науки, техніки, технологій, культури, психології, дотичну до предметної діяльності та з урахуванням психологічної структури особистості. На рівні наукових знань учні засвоюють стандартні рішення; у процесі вивчення технологій удосконалюються їхні технічні здібності, а також розглядається кмітливість, яка допомогла фахівцям знайти раціональне рішення; вивчення явищ культури, мистецтва дозволяє сформувати в учнів естетичний смак і надихнути на творення художніх образів; психологічні знання дозволять зрозуміти відмінності між людьми, які відрізняються за типом мислення і межами здібностей, і на основі цього визначити своє місце в групі інноватиків чи адаптерів.

Робота гуртка повинна організовуватися з урахуванням принципів дозвіллевої діяльності (інтересу, єдності відпочинку і пізнання, спільності діяльності) та наступності. Реалізація принципу наступності передбачає таку організацію роботи гуртка, коли творчий потенціал гуртківця розкривається при переході від одного рівня навчання до

іншого, відповідаючи вимогам щодо рівня творчості його результату.

Аналіз нормативно-правового забезпечення організації позашкільної освіти дозволяє виділити три рівні навчання, які реалізуються відповідно до «Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах, що перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України»: початковий, основний і вищий. Інноваційний характер роботи гуртка визначається за рівнями творчості, на яких працюють гуртківці. Кожен із рівнів має свою мету, методичні завдання, перспективи, недоліки і обмеження, що у кінцевому випадку відображається у змісті.

Навчання у гуртку *початкового* рівня триває 1–2 роки. Його *метою* є загальний розвиток вихованців, учнів і слухачів; виявлення їх здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності. *Методичні завдання* полягають у: загальнокультурному розвитку дитини, впровадженні інформаційно-пізнавальних форм, методів теоретичних і практичних основ творчої діяльності, створенні відповідних умов, адаптації до позашкільної життєдіяльності. Робота такого гуртка орієнтована на учнів з середнім рівнем і вище знань і посереднього керівника. А до недоліків можна віднести переважно споживацьке ставлення гуртківців через відсутність високих домагань у діяльності, обмеженість розвитку через недостатність часу.

За програмою *основного* рівня в гуртку учні (вихованці, слухачі) навчаються протягом 1–4-х років. Основною *метою* навчання в гуртку є: розвиток інтересів, формування знання, практичних умінь і навичок, задоволення потреби в опануванні вибраного напрямку заповнення вільного часу, який з великою ймовірністю може стати хобі або створить ґрунт для нової професійної діяльності. *Методичні завдання* полягають: у створенні умов для розвитку творчої особистості та стійких інтересів до творчої діяльності; розширенні та поглибленні інтересів, вмінь і навичок, поглибленні теоретичних знань в обраному напрямі; глибокій теоретичній та практичній підготовці; створенні умов для соціальної адаптації у суспільстві.

За допомогою активних методів гуртківці піднімаються від рівня активного споживання до рівня розробника і творця, який в достатній мірі володіє методами і прийомами творчої праці, щоб створити власний проект продукту. Такий підхід до творчої діяльності гуртківців спрямований на те, що вони, з одного боку, вивчають правила конкретної роботи, а, з іншого боку, – інтегрують стандартні та творчі рішення, досягаючи рівня творення. На шляху до рівня творення необхідно підвищувати культурний рівень гуртківців: прищеплювати загальнокультурні цінності, виховувати естетичний смак (в тому числі й прикладний), формувати художньо-естетичну культуру. В гуртку, який функціонує як творча майстерня, виховують особистість на оригінальних творчих роботах, виконаних на високому естетичному рівні.

Метою гуртка, що працює за програмою *вищого* рівня є: задоволення інтересів і потреб здібних, обдарованих і талановитих вихованців у творчій, пошуковій, науково-дослідницькій роботі, допрофесійній (професійній) підготовці. Вони набули відповідного досвіду завдяки участі в місцевих, всеукраїнських і міжнародних конкурсах, виставках, олімпіадах, змаганнях, турнірах, а роль гуртка полягає в тому, щоб цей досвід і надалі поглиблювався.

Оскільки позашкільна освіта є *відкритою соціальною системою*, яка реагує на вплив соціокультурних чинників та освітніх потреб людини, вона орієнтується на відповідні до мети особистості та суспільства підходи, що має бути відображено в змісті гурткової роботи.

Культурологічний підхід орієнтує педагогів на забезпечення загальнокультурного розвитку вихованців, на формування загальнокультурних цінностей, ознайомлення з артефактами різних художніх культур. При ознайомленні з різноманіттям культур в єдиній світовій спадщині особлива увага має приділятися національній культурі, засвоєнню національних цінностей, ознайомленню з національними символами і традиціями.

Особистісно орієнтований підхід передбачає таке виховання, результатом якого є формування свідомості й досвіду поведінки, становлення підструктур особистості, що втілюють особистісні якості людини. Перевага гурткової

роботи полягає в тому, що відсутня умова обов'язкового досягнення високого результату творчості, існування якої відіграло б гальмуючу роль у розкритті творчого потенціалу деяких гуртківців з недостатнім рівнем особистісних домагань.

Компетентнісний підхід поєднує діяльнісний характер, сучасний світогляд, розвиток творчих здібностей, навички самостійної роботи і самореалізацію особистості. Він спрямований на результативність, якість і ефективність будь-якої діяльності. Тому й виникла необхідність його застосування й в позашкільній освіті. Реалізується цей підхід у позашкільній освіті через мету, завдання, зміст, форми і методи, в яких відображені компетентності особистості вихованців. У контексті компетентнісного підходу зміст програми навчання має відповідати наступним вимогам: доступність, можливість модернізації, достатність теорії для розкриття термінології, символіки, наукових положень, досягнень, конкретність і доцільність, відповідність обсягу навчального матеріалу до норм навантаження та кількості годин, спрямованість на розвиток пізнавального інтересу і творчих здібностей, використання ІКТ, ТЗН, ілюстративного матеріалу, різного обладнання, міжпредметні зв'язки із шкільними предметами.

Компетентність – інтегральне утворення, що включає складові, одна з яких орієнтована на інтелект, а друга – на навички, і формується від «результату» (тобто на виході є стандарт). Практично її розуміють як особистісну характеристику людини, яка повноцінно реалізує себе в житті і має для цього відповідні *знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, досвід і культуру* [2, с. 172]. Ознаками компетентності вважають: багатofункціональність, надпредметність, міждисциплінарність і багатовимірність [14]. Конкретна компетентність інтегрує відповідні до її змісту компетенції.

У відповідності до зазначеного вище напрямками оновлення змісту гурткової роботи (позашкільної освіти) є формування компетентностей вихованців, до яких О. В. Биковська відносить: *пізнавальну, практичну, творчу та соціальну* [2, с. 174-177]. Проте мотивована участь учнів в

гурткової роботі завжди пов'язана з настроєм, наповненим позитивними емоціями. Тому, на нашу думку, до вище зазначеного переліку доцільно додати ще *мотиваційно-ціннісну* та *емоційну* компетентності.

Трактування зазначених компетентностей в контексті гурткової роботи:

Мотиваційно-ціннісна компетентність – це внутрішня вмотивованість участі в гуртку, зацікавленість у власному розвитку в обраному напрямі, спрямованість на засвоєння відповідних цінностей, позитивне ставлення до роботи в гуртку.

Пізнавальна компетентність полягає в оволодінні поняттями і знаннями з обраного напрямку роботи гуртка.

Операційно-діяльнісна (практична) компетентність визначається вміннями і навичками застосовувати знання на практиці, перетворювати їх у засоби формування компетентностей.

Творча компетентність включає розвиток творчих здібностей, нахилів, творчої діяльності; пошук нових способів виконання роботи і вибір з них раціональних; самостійне визначення технології виготовлення; розв'язок творчих завдань.

Соціальна компетентність визначається сформованістю культури праці; розвитком загальної культури; вихованням і розвитком здатності до співпраці, самореалізації; формуванням власного соціального досвіду.

Емоційна компетентність включає поінформованість в емоційній сфері людини; саморегуляцію, оптимальний рівень емпатії та експресивності, навички адекватної до ситуації рефлексії.

Орієнтація на реалізацію особистісного творчого потенціалу актуалізує потребу конкретизації змісту позашкільної освіти відповідно до психологічної структури особистості, запропонованою В. В. Рибалкою [20, с. 82-84]. Ця структура інтегрує якості та функції особистості людини в трьох вимірах – соціально-психолого-індивідуальному, діяльнісному і віковому. Вона складається з п'яти сфер – *потребнісно-мотиваційної, інформаційно-пізнавальної, цільовизначальної, операційно-результативної та емоційно-*

почуттєвої, кожній з яких у змісті гурткової роботи має відповідати певна інформація.

Реалізація особистісно орієнтованого підходу у практиці гурткової роботи означає, що відбувається перекриття майже всіх вимірів і складових психологічної структури особистості гуртківця. Ступінь цього перекриття залежить від профілю гуртка, підготовки керівника, психологічної готовності учня до творчої діяльності. Це накладає свої вимоги до відбору та структурування змісту гурткової роботи на засадах принципу доцільності, тобто має бути відповідність відібраного змісту меті та методичним завданням рівня організації гуртка.

Отже, враховуючи зазначені вище положення, зміст гурткової роботи у контексті особистісно орієнтованого підходу буде визначатися за критеріями, що відповідають сферам психологічної структури особистості: *потребнісно-мотиваційній* сфері – новизна результатів діяльності гуртківця, її значущість для його власного розвитку, майбутньої професійної діяльності, адаптації в житті; відомості про корисні види діяльності для себе, бажання спробувати свої сили в них; мотиви вибору напрямку роботи гуртка; *інформаційно-пізнавальній* сфері – інформація щодо різноманітних об'єктів, які вважаються продуктами в обраному напрямі гурткової роботи; знання про шляхи отримання відомостей в даному напрямі роботи; базові знання і відомості культурологічного характеру; *цілевизначальній* сфері – відомості морального характеру стосовно створюваних гуртківцями об'єктів з позицій людини, громадянина чи суспільства; *операційно-результативній* сфері – відповідність взірців власного та культурно-історичного досвіду виконувати роботу; виявлення здібностей, необхідних для виконання роботи в обраному напрямі; відомості про пізнавальну діяльність (розумові, сенсорні операції; різноманітні методи пізнання – природничо-наукові, математичні, гуманітарні, чуттєвого пізнання), перетворювальну (постановка завдань і методи їх вирішення; шляхи пошуку розв'язання проблем; проектування, конструювання, винахідництво), загальнонавчальну (методи навчання та взаємного навчання, навички спілкування), діяльність із самоорганізації; надання

можливості через випробування обирати собі заняття за здібностями; *емоційно-почуттєвій сфері* – засоби впливу на емоційний стан гуртківця; зразки різних жанрів мистецтва, які можуть вплинути на емоції і почуття, пов'язані з виконанням роботи.

1.3. Розвиток творчого потенціалу учнів у гуртку

Великою популярністю серед підлітків – учнів професійно-технічних навчальних закладів користуються гуртки художньо-прикладної творчості. На нашу думку, це пов'язано з тим, що: по-перше, вироби художньо-прикладної творчості надзвичайно поширені в побуті; по-друге, в порівнянні з предметами художньої чи технічної творчості формально їх може виготовити кожен, проте проблемним буде питання їх художньо-естетичного і технологічного виконання; по-третє, як показує досвід, найбільшу кількість експонатів на виставках творчого доробку учнів становлять саме вироби художньо-прикладної творчості, тому гуртківці мають великий шанс продемонструвати особистісні досягнення. Тобто, якщо участь учня в гуртковій роботі розглядати як важливий шлях соціалізації, то цей шлях створює основу для виявлення індивідуальної своєрідності особистості у її здібностях, якостях, мотивах і напрямках творчої активності.

Аналіз психолого-педагогічних наукових праць з проблеми розвитку творчого потенціалу людини показав, що думки більшості вчених (О.І. Кульчицька, В.О. Моляко, О.Л. Музика, В.А. Роменець, С.О. Сисоєва) збігаються відносно того, що навчити творчому акту не можна, але можна допомогти йому виникнути та сприяти нарощуванню творчого потенціалу. Отже, соціальна роль педагогів полягає в тому, щоб сприяти виявленню і розвитку творчого потенціалу, адже чим раніше почнеться цей процес, тим більшими будуть успіхи в людини.

Процес творчості відбувається за механізмами, які пов'язані з особливостями мислення людини. Він реалізується у певній послідовності, яка не повинна порушуватись під час навчання. У момент творення у людини працює активна увага, яка має або відтворюючий, або

творчий характер. В основі відтворюючої уяви лежить робота зі знаками, кресленнями, символами, схемами, інформацією з розповіді, в результаті чого з'являються образи, які наближено дають уявлення про предмет творення. Проте відтворююча уява має той ґрунт, на якому з'являється уявлення. У той час, як творча уява припускає виникнення образів або речей, що не мають аналогів, в чому і полягає їх новизна.

Сутність уяви полягає в тому, що за допомогою відповідних механізмів відбуваються перетворення уявлень в образи і на основі наявних образів виникають нові, переважно в нових, незвичних зв'язках і сполученнях. До форм синтезу уявлень відносять: *аглотинацію*, яка полягає в поєднанні якостей, властивостей, частин предметів, що реально не поєднуються; *гіперболізацію*, яку розуміють як акцентування, збільшення або зменшення предмета, зміну якості його частин; *загострення*, яке розуміють як підкреслення якихось ознак; *схематизацію*, яка полягає у згладжуванні відмінностей між предметами і виявленні їх спорідненості; *типізацію*, яка означає виділення істотного, повторюваного в однорідних явищах, і втілення його в конкретному образі [19, с. 586-587].

У контексті гурткової роботи це означає, що спочатку педагог створює умови для виникнення в гуртківців уявлення про предмет на базі відтворюючої уяви, бо це збагачує пам'ять різноманітними відомостями про якості, властивості, елементи різних об'єктів, які в загальному між собою не поєднуються, однак можуть слугувати базою для виникнення цікавої ідеї. Далі уявлення про предмет творчості конкретизується, схематизується аж до моменту можливості його зобразити, викласти вербально на паперовому чи електронному носії. Останнім етапом є практичне втілення конкретного образу в об'єкт.

Формування творчих навичок у гуртковій діяльності ґрунтується на принципах розвивального навчання з урахуванням психологічної структури особистості. У зв'язку з цим під розвитком гуртківця розуміють позитивну тенденцію змін у всіх сферах структури особистості з урахуванням також і вікових особливостей. Зміни будуть

пов'язуватись з тим, що в учнів формується готовність до творчості, зростає самостійність, наростають ознаки інноваційного стилю мислення, з'являється прагнення пізнати духовний аспект художньої сторони виробу.

Характер особистісних змін потребує звернення уваги педагога на комплексний розвиток у ході занять різних видів мислення (наочно-дійового, чуттєво-образного, понятійно-логічного, інтуїтивного і художнього. Тому на заняттях в достатній кількості мають розглядатися готові вироби в натуральному вигляді, на фотографіях і відео з демонстрацією їхніх якостей. Для розвитку чуттєво-образного мислення показ предметів має супроводжуватися словом і підкріплюватися образним рядом. Це дає можливість цілісно сприйняти предмет розгляду і перенести його з реальності в свідомість. Через різні варіанти позначення – знаки, символи, формули – виявляється сутність понять, які лежать в основі виконання певної діяльності при виготовленні предмета творчості. Усвідомлення і розуміння цих понять особистістю розвиває понятійно-логічне мислення. У ситуаціях, коли відсутнє чітко окреслене завдання, активізується інтуїтивне мислення, яке завдяки евристичному характеру здійснює пошук кращого варіанту.

Щодо художнього мислення, то його з іншими видами мислення пов'язує наявність естетичного компонента, тобто «іманентного прагнення до стрункості, цілісності, досконалості й гармонії» [12, с. 98], тільки у нього це «прагнення» має високий рівень. Воно спирається на чуттєве пізнання, що дозволяє йому вийти за межі конкретного споглядання та увійти в сферу високого рівня узагальнення відображень дійсності. Для того, щоб усвідомити сутність інформації, яка закладена в узагальненні, людині необхідно розуміти мову передачі знання. Тому разом з видами художньої творчості з'явилися й особливі художні мови, яким властива багатозначність.

Художнє мислення працює на всіх стадіях творчого процесу, починаючи від накопичення життєвих вражень і до появи продукту творчості. «Воно узагальнює, систематизує та формує в художніх образах результати споглядання

дійсності; формує художні емоції, зазнаючи одночасно їх впливу й дії естетичного смаку, естетичних теорій» [18, с. 72]. Основою художнього мислення є емоційна активність людини, інструментом якої є розвинене естетичне почуття. Таким чином, для розвитку естетичних почуттів необхідно активізувати чуттєве пізнання, пробудити естетичну свідомість, яка б давала емоційно-інтуїтивну оцінку предмета творчості за естетичними і художніми критеріями та правилами (ідеал, канон, норма, смак).

Для ознайомлення з художніми мовами та засвоєння естетичних і художніх критеріїв і правил виготовлення виробів залежно від профілю гуртка програмою має бути передбачено вивчення теоретичних основ технічної естетики, дизайну, світової художньої творчості, народної художньої творчості, народного мистецтва, основних видів художніх промислів України, історії української та світової культур.

1.4. Художньо-естетична діяльність як інструмент розвитку творчості

Художньо-естетична культура людини формується під час художньо-естетичної діяльності, яка розвиває творчі якості особистості та прокладає шлях до її творчих здобутків. Естетичну культуру розглядають як єдність естетичних знань, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності, поведінки людей, а художня культура визначається образно-творчим перетворенням природи, суспільства і життя людей, коли для цього використовують засоби народного і професійного мистецтва. Художня культура впливає на естетичну культуру через естетичну свідомість. Хоча естетична і художня культури є самостійними складовими духовної культури суспільства, в художньо-естетичній культурі домінантою є художня культура, яка до компонент естетичної культури додає художню освіченість, художній смак, здібності адекватно оцінювати рівень художніх якостей творів, виробів тощо. Потреба в художній творчості може бути повноцінно задоволеною у разі наявності в особистості засвоєних художніх і естетичних цінностей, що створені за законами мистецтва. Художньо-естетичним орієнтиром у діяльності є художньо-естетичні погляди, які особистість

прагне втілити у життя, виявляючи до цього вольові зусилля та здійснюючи практичні дії. Через художньо-естетичний смак особистість виражає своє художньо-естетичне почуття в оцінці художньо-естетичних явищ дійсності та мистецтва, які можуть бути і матеріальними, і духовними [6].

*Здатність гуртківця повноцінно сприймати, правильно розуміти і прагнути створювати власні результати діяльності у контексті прекрасного в мистецтві та дійсності, з урахуванням художньо-естетичних цінностей і за законами краси розглядається як його **художньо-естетична культура**.*

В основі формування художньо-естетичного досвіду лежить творчий процес інтерпретації об'єкту розгляду, яким найчастіше буває твір мистецтва. За допомогою мовних кодів, характерних для художньо-образної мови, особистість проникає в природу естетичного і художнього. Особливістю цього процесу є те, що він звернений до внутрішнього "Я" та об'єктивується через співпереживання, викликає емоції та почуття, впливає на розвиток не тільки якостей і здібностей особистості, але творчу діяльність людини.

Відповідно до "Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах" (автор Л.Масол, 2004) основними завданнями є: *розширення і збагачення* емоційно-естетичного і художньо-естетичного досвіду, формування культури почуттів, універсальних якостей творчої особистості; *розвиток* загальних і художніх здібностей, художньо-образного мислення; *виховання* в учнів естетичного ставлення до дійсності, мистецтва, природного і предметного середовища, сучасної техніки, засобів масової інформації; виховання художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів; *формування* системи знань та уявлень про сутність, види і жанри мистецтва, особливості художньо-образної мови різних видів мистецтв; *опанування* художніми вміннями та навичками, навичками художньої самоосвіти та самовиховання; *формування* потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку; готовності використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними

загальнолюдськими естетичними цінностями та власними духовно-світоглядними позиціями; формування художньої компетентності. Ці завдання не менш актуальні і для професійно-технічної освіти, зокрема для учнів, які навчаються технічних професій.

Концепція художньо-естетичного виховання учнів реалізується в системі художньо-естетичної освіти та виховання, яка має таку структуру: *базовий освітньо-виховний компонент*, що передбачає навчання, виховання й розвиток учнів під час вивчення предметів і курсів освітньої галузі "Мистецтво - Естетична культура" і складається з інваріантної та варіативної частин: *позаурочний компонент*, що передбачає організацію діяльності учнів поза межами класу і навчального закладу в різноманітних колективних і групових формах; *позашкільний освітньо-виховний компонент*, що передбачає участь учнів у роботі різних типів позашкільних навчальних закладів; компонент *художньо-естетичної самоосвіти та самовиховання*. Особливістю впровадження цієї Концепції в роботу професійно-технічних навчальних закладів є те, що перший компонент у запропонованому вигляді не передбачений у сучасних навчальних планах і може бути реалізований лише через естетичний потенціал дисциплін гуманітарного, природничо-математичного і професійного блоків. Інші компоненти більшою або меншою мірою реалізуються у ПТНЗ різних профілів підготовки, але з більшою ефективністю для професій художнього профілю. Усунення предмету "Естетика" з навчального плану в ПТНЗ негативно вплинуло на наступність художньо-естетичного виховання майбутніх робітників.

Концептуальні засади формування змісту художньо-естетичної освіти та виховання в професійно-технічних навчальних закладах визначаються її метою з урахуванням професійної діяльності: опанування цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури як складових єдиної духовної спадщини людства; профільна диференціація змісту художньо-естетичної освіти, спрямована на вивчення кращих зразків виробів, які мають відношення до професії; розвиток образного мислення як необхідної складової творчого

мислення; вивільнення різних видів обдарованостей учнів, що у подальшому дозволить розширити основи для їх адаптації в професійній діяльності.

Естетична освіта здійснюється через регульовану, багатопланову, але цілісну сукупність дій (інтелектуальних, ігрових, предметно-творчих, художньо-образних), в результаті яких реалізується педагогічний процес за універсальною формулою “потреба – переживання – дія”. У цьому процесі домінантою є художньо-образні дії, які в широкому значенні розуміють як мистецтво, яке може бути присутнім і в трудових вміннях і навичках, і в будь-яких видах праці (наприклад, спорті). Педагогіка естетичної освіти (або художня педагогіка) розв’язує два завдання: «збереження великих і плідних традицій художньої педагогіки як зафіксованих, так і цілком фольклорних, а також збагачення їх новим, унікальним і невідомим раніше естетичним досвідом інформаційної цивілізації, що означає лавиноподібне залучення все нових і нових мільярдів представників роду людського до емоційного аспекту духовної культури та одночасне колосальне зростання практичного значення цього аспекту, неспіврозмірне зі всім тим, що людство знало раніше» [21, с. 13]. У надрах цієї педагогіки ще на зорі історії людства зародилась і викристалізувалась бінарна художня педагогіка, яка будувалася на відношенні «майстер – підмайстер (учень)», коли передавався емоційний досвід від людини до людини. Її розквіт припав на період цехової організації різних ремесел, але, як показує історичний досвід, ця традиція триває і дотепер, тільки вже називається по-різному: майстер-клас, стажування у майстра, навчання в школі майстра тощо.

Сьогодні педагогіка естетичної освіти набуває нового статусу в зв’язку з тим, що всі галузі суспільного виробництва потребують працівників будь-якої професії чи виду праці, які б володіли навичками художньої діяльності. Ця педагогіка через свій зміст, систему і структуру дозволяє включитися учням в професійно орієнтовану діяльність не на рівні цікавих розповідей, а активної участі, яка формує ціннісно-емоційне ставлення до неї. А це вже передбачає створення певних умов для такої практичної діяльності в

навчальному закладі (залежно від профілю професійної підготовки таку діяльність можна організовувати в межах урочної чи позаурочної роботи).

Зв'язок людини з реальністю є складним процесом і визначається через акти усвідомлення тих моментів, які є актуальними для неї. Складність полягає в тому, що одночасно в свідомості перебігають два процеси, які відрізняються спрямованістю назовні та всередину, більшою абстрактністю, раціональністю і меншою жорсткістю і контрольованістю, тобто одночасно здійснюються абстрагування та естетичне сприйняття, але за різними стратегіями. У результаті абстрагування виникає фрагментарність сприйняття реальності, виражена математичним рівнянням, хімічною формулою, картою, діаграмою, ескізом, карикатурою, поняттям тощо, а естетичного, неабстрагуючого сприйняття – цілісний образ, в якому все рівною мірою «цінується і розмитий розподіл на менш і більш важливе. Перевага віддається багатству образу перед спрощенням і схематизацією» [11, с. 34]. Якісні зміни в цілісному образі особистість може виявити за допомогою рефлексії, заглибившись в образ як продукт естетичного сприйняття.

Естетична діяльність оперує образами, активність утворення яких залежить від уміння особистості розрізнити в об'єкті такі властивості як «образність» і «предметність», «цілісність» і «частковість». В естетичному сприйнятті переважає «образність» [17, с. 41]. Змістова наповненість образу пов'язана з репрезентацією дійсності, коли може мати місце ефект образного сприйняття: «для того, щоб проникнутись красою та своєрідністю якоїсь квітки, нам зовсім не обов'язково споглядати її багато разів та у будь-якому вигляді і ракурсі; одного, але цілісного та вдумливого сприйняття може виявитись для цього достатньо» [17, с. 187-188]. Самозамкнутість образу означає, що він вже сформувався і не тяжіє до змін.

Результатом внутрішньої духовної діяльності людини щодо осягнення естетичного в навколишній реальності є формування естетичної свідомості, яка складається з почуттів, уявлень, поглядів та ідей. Аналіз механізмів цих

компонентів, дозволяє виділити *масовий* і *спеціалізований* рівні *естетичної свідомості*, а рівні *особливостей відображення дійсності* – *чуттєво-емпіричний, раціональний і теоретичний*. Під впливом історичного поділу праці трудова діяльність людини розділилася, орієнтуючись на споживчі та духовні потреби, а *естетична свідомість* роз'єдналася на два типи – *споживчу* і *творчу*.

Сутність естетичної функції мистецтва полягає в формуванні естетичних смаків, здібностей і потреб людини, ціннісної орієнтації в світі, пробудженні духу творчості, бажання і вміння творити за законами краси, вивільнення творчого потенціалу. У результаті реалізації цієї функції реальність розглядається крізь призму образності [3, с. 106]. Важливість цієї функції полягає в тому, що в людині (фахівцю) пробуджується художник, який під час виготовлення виробу намагається виявити його внутрішню міру, тобто зробити його за законами краси, дбаючи і про користь, і про зручність.

У творчому процесі під впливом різних вражень у підсвідомості народжується багатоманітність образів, мислительних зв'язків між явищами, що дає можливість знайти значну кількість варіантів вирішення проблеми. Саме завдяки естетичному відчуттю, відчуттю гармонії та краси із знайдених варіантів відбираються кращі образи і рішення [3, с. 143]. Ця засада при організації творчої діяльності учнів орієнтує педагога на знаходження різних методів і прийомів виявлення в предметі розгляду такої властивості, як образність, і формування в учнів цього вміння. Сучасне виховання та освіта людини має спрямовуватись на відновлення рівноваги між “образністю” і “предметністю”, на підвищення значення естетичного, неабстрагуючого, феноменологічного сприйняття, яке охоплює все багатство дійсності, та інтеграцію емоційного та інтелектуального. Причому необхідно розрізняти два рівні естетичної культури: *репродуктивний*, на якому особистість здатна осмислювати і засвоювати усталені погляди на зразки художньо-естетичного досвіду суспільства, та *творчий*, коли її естетичний розвиток відбувається на основі діалогу між нею

та об'єктом розгляду, має для неї самоцінність, а естетичне сприйняття переважає над мистецькою інформацією.

Естетичний досвід особистості формується на основі її властивостей та певних аспектів життєвого досвіду: «настановлення на естетичне сприйняття та емоційно-відчуттєва чутливість до прекрасного; досвід діалогічного спілкування з творами мистецтва; знання в галузі мистецтвознавства; здатність усвідомити, сформулювати та обґрунтувати свою індивідуальну оцінку предмета з точки зору краси; вміння втілювати свої думки та відчуття в естетично значущих творах мистецтва» [6, с. 115]. Цей перелік можна доповнити, для ситуації майбутнього робітника можна додати: ознайомлення зі змінами виробу, які відбувалися з ним протягом тривалого часу від появи на ринку і дотепер (це розглядається як ознайомлення з культурною спадщиною професійного характеру), основами дизайну професійного характеру, виготовлення виробів технічної, художньо-технічної та художньої творчості з застосуванням дизайнерського підходу.

Колір у житті людини займає важливе місце, адже ж це єдина форма сприйняття докільця оком, в чому й полягає його фундаментальність як феномену буття. Кольоровий спектр сприймається суб'єктивно, тому будь-які розмови щодо сприйняття кольору іншими людьми мають елемент ймовірності. Процес сприйняття кольору тісно пов'язаний з перцептивними особливостями кожної людини. Колір завдяки процесу сприйняття емоційно насичує видимий світ, створює образ і настрій, додає тепла, а за рахунок кольорових гам і світлотіней надає докільцю рельєфності, барвистості та глибини. У галузі художньо-естетичної думки досліджуються проблеми символічної, підтекстової природи кольору, семантики і символіки кольору в різних культурах, ролі кольору у досягненні гармонії та краси, впливу на фізіологічний та емоційний стани. У контексті мистецтвознавчих аспектів звертається увага на вивчення закономірностей кольорової гами та поєднання її елементів, а саме на колорит, кольорову гармонію та контраст.

З точки зору феноменологічного смислу виділяють дві традиції розгляду феномену «колір»: когнітивістська і

нонкогнітивістська, які відрізняються механізмом пізнання кольору. В когнітивістському трактуванні феномен кольору розглядається як суб'єктивний знак об'єктивно існуючого явища, який не має власного смислу. Це означає, що явище кольору набуває ознак вторинності, через яку не здатне відобразити істинну сутність кольору і передбачає пошук цієї сутності. На противагу цьому в нонкогнітивістській традиції феномен кольору розглядається як символ прихованого в ньому смислу, який розкривається під час зустрічі з сутністю кольору через переживання. Фактично ці традиції відрізняються світоглядними позиціями суб'єкта [8]. На основі цих положень розглянемо, як впливає світоглядна позиція фахівця художнього профілю на зміст, який закладений в кольоровому вирішенні продукту творчості.

Ставлення людини до кольору і його ролі в творі (виробі) залежить від того, яка традиція більше відповідає її суб'єктивному сприйняттю реального світу: кольоровий когнітивізм або кольоровий нонкогнітивізм. Якщо вибрана ціннісно-світоглядна позиція кольорового когнітивізму, то колір розглядається як засіб відображення об'єкта таким, який він є насправді. Це позиція спостерігача, завданням якого є найточніше відображення багатоманітності реального світу, а критерієм цінності продукту творчості є адекватність і реалістичність. У рамках цієї традиції стосовно способу зображення кольору розрізняють емпіричний і теоретичний різновиди. Для емпіричного різновиду характерно безпосереднє зображення кольору, що ґрунтується на передачі в кольорі тих почуттів, які виникають при сприйнятті об'єктів реальності. А для теоретичного різновиду притаманне опосередковане кольорове зображення реальності, в якому колір є засобом передачі ідейного змісту знання про об'єкт, а творець через продукт творчості передає систему відносин людини з реальністю.

Кольоровий нонкогнітивізм теж має два різновиди – суб'єктивно-експресивний та об'єктивно-містичний, які відрізняються ступенем раціональності, логічності, можливістю глядача (спостерігача) зрозуміти символічність продукту творчості без зовнішньої допомоги. Творець (фахівець), який обрав суб'єктивно-експресивний напрям,

колір застосовує для вираження власного суб'єктивно-душевного переживання та емоційно-вольового стану. У таких роботах спостерігається потяг до абстрактності. Для об'єктивно-містичного напрямку характерним є використання творцем (митцем, фахівцем) кольору з метою передачі глибоко інтимного переживання таємничості деякої об'єктивно-духовної реальності, яка стоїть за звичайним життєвим досвідом.

1.5. Техніко–технологічна культура та її розвиток у гуртку

У широкому розумінні технологічна культура інтегрує способи і види діяльності, в результаті чого з'являються продукти праці. Для виконання діяльності виконавець застосовує відповідні прийоми, способи і процедури, володіння якими впливає на якість виготовлення продукту праці. Оскільки діяльність може мати певну специфіку, її ефективне виконання потребує специфічної техніки й технології. Відповідно, у перетворювальній діяльності, участь в якій беруть суб'єкти (учень, робітник, працівник) і об'єкти (техніка, яка працює за певним принципом) виділяють інструментальний і технологічний компоненти. *Інструментальний* компонент об'єднує матеріальні засоби, які виконують роль знаряддя праці в конкретній діяльності, а *технологічний* компонент, в свою чергу, – навички, вміння, прийоми застосування знарядь, які має опанувати суб'єкт. Тому в культурі виробництва спостерігаються відповідно дві сторони, перша з яких відображає технічну й інструментальну оснащеність діяльності, а друга – рівень майстерності виконавців і стійкість функціонування технологічного процесу. У цьому контексті можна говорити про те, що під час виконання діяльності виконавець виявляє свою техніко-технологічну культуру, від рівня оволодіння якою залежатиме як перебіг процесу діяльності, так і якість вихідного продукту праці. Це актуалізує необхідність постійного вдосконалення техніко-технологічної культури виконавців, яке має відбуватися у напрямі змістових ліній сучасної технологічної освіти. У свою чергу прогресивні зміни в техніці й технології суттєво впливають на

технологічну основу діяльностей, що потребує удосконалення технологічної освіти працюючих.

Технологічна культура формується і розвивається в перетворювальній діяльності, для виконання якої людина застосовує знання і вміння, використовує здатність до мислення і виявляє творчі здібності. У цьому контексті проглядаються два виміри технологічної культури, які актуалізують потребу її розвитку: *соціальний*, який визначається рівнем розвитку суспільства в результаті доцільної та ефективної перетворювальної діяльності та сукупністю технологій, що досягнуті на сучасному етапі розвитку техніки й технології в матеріальному і духовному виробництві; *особистісний*, який відображає рівень володіння людиною сучасними способами пізнання, перетворення світу і себе [23, с. 68].

Техніка та спосіб виробництва пов'язані з творчим мисленням і творчою перетворювальною діяльністю людини, в якій технологія є універсальним способом, що формує алгоритм діяльності. Цей алгоритм складається з двох компонентів: *основного*, який включає процеси проектування і виробництва, та *допоміжного*, який відображає етапи перетворювальної діяльності і за суттю є варіативним. Допоміжний компонент включає етапи, які відповідають логіці ефективного виконання діяльності, де кожний крок є обумовлений і при потребі прорахований: виявлення потреби, формулювання завдання, дослідження умов і ресурсів виконання завдання, складання переліку необхідних складових (специфікації), планування, виготовлення, економічне обґрунтування, естетичне оформлення тощо.

Технологічна культура тісно пов'язана з особливостями та специфікою діяльності, її зміст визначається тими функціональними обов'язками і завданнями, які стоять перед виконавцем, а рівень опанування характеризує майстерність виконавців.

Кожна професія (і діяльність, яка виконується) має технологічну основу. Тому розвиток виконавця в діяльності (в професії) пов'язується з приростом її технологічної основи, що буде виявлятися у рівні майстерності. Приріст технологічної основи діяльності має відбутися відповідно

до основних змістових ліній, які необхідно забезпечити в технологічній освіті: 1) людина в технічному середовищі; 2) технологічна діяльність людини; 3) соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці; 4) графічна культура людини; 5) людина й інформаційна діяльність; 6) проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури [24, с. 218]. У змісті гурткової роботи ці лінії також виявляються, але залежно від напрямку роботи гуртка вони реалізуються по-різному. У разі відвідування однорічного гуртка або на першому році навчання гуртківець спирається на базові технологічні знання і вміння, які здобув у школі і набуває вже в ПТНЗ, а в подальшому розвиває цю основу відповідно до можливостей рівня гуртка. Протягом наступних років навчання у гуртківця продовжує формуватися його технологічна культура, здійснюється творча предметно-перетворювальна діяльність, виховується внутрішня потреба самореалізації в обраному напрямі гуртка.

В узагальненому вигляді технологічна культура має таку структуру (за В.Д.Симоненком): технологічні знання, вміння та особистісні якості людини; технологічний світогляд; технологічне мислення; технологічна етика; технологічна естетика. Кожен елемент структури, відповідно до [23, с.67–74], має таке змістове наповнення: 1) *технологічні знання* – знання з галузі техносфери, способів перетворювальної діяльності і сучасних перспективних технологій виробництва та життєдіяльності людини; *технологічні вміння* – вміння робити свідомий і творчий вибір оптимальних способів перетворювальної діяльності, швидко освоювати сучасні технології і відповідно опанувати нові види праці чи професії, проектувати свою діяльність і передбачати її результати, проводити дизайн-аналіз, користуватися ІКТ, здійснювати проектну діяльність, виконувати графічні побудови і т. д.; (технологічно) *важливі якості людини для ефективного виконання перетворювальної діяльності* — самовизначення в діяльності або професії, працелюбність, різноманітність пізнавальних інтересів, гнучкість мислення, самостійність і компетентність, мобільність в діяльності, дисциплінованість, підприємливість, потреба в самовдосконаленні; 2) *технологічний світогляд* – система

технологічних поглядів на природу, суспільство, виробництво, людину та її мислення; 3) *технологічне мислення* – мислительна здібність людини до створення матеріальних і духовних цінностей, спрямована на пошук оптимальних засобів перетворення речовини, енергії та інформації в потрібний продукт; 4) *технологічна етика* – сукупність норм і принципів, дотримання яких забезпечує партнерське співіснування людини і техносфери (техносистем); 5) *технологічна естетика* – естетичне ставлення людини до засобів, процесів і результатів перетворювальної діяльності, що виявляється в дизайнерських знаннях, вміннях і здібностях, які людина виявляє в перетворенні технологічного середовища за законами краси.

Визначення змісту технологічної культури учнів у контексті напрямку гурткової роботи здійснюється відповідно до компонентів структури культури і напрямів технологічної освіти.

Структура технологічної культури: ТЗУЯ – технологічні знання, вміння і важливі якості; ТС – технологічний світогляд; ТМ – технологічне мислення; ТЕ – технологічна етика; ТЕс – технологічна естетика.

Напрями технологічної освіти: 1 – людина в технічному середовищі; 2 – технологічна діяльність людини; 3 – соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці; 4 – графічна культура людини; 5 – людина й інформаційна діяльність; 6 – проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури.

Виходячи із зазначеного вище, *змістове наповнення технологічної культури гуртківця* (на прикладі гуртка художньо-прикладної творчості, де провідною діяльністю є вишивання) включає:

ТЗУЯ: 1 – знати види інструментів для роботи, вміти користуватися інструментами, приладами; 2 – послідовність виконання прийомів, дій, робіт; використання різних технік; 3 – знати, які вироби і чому популярні; 4 – виконувати ескізи, малюнки, схеми вишивок; 5 – вміти шукати інформацію в різних джерелах, проводити економічний аналіз роботи; 6 – проектувати виріб і процес його виготовлення.

ТС: 1 – розуміти взаємодію людини з природою, технікою (провідна роль людини чи техніки); 2 – розуміти роль технологій в людській діяльності; 3 – розуміти необхідність освоєння сучасної техніки і технології; 4 – розуміти потребу створення досконалих схем, малюнків, креслень з використанням ІКТ; 5 – знати програмне забезпечення для виконання роботи; 6 – вміти переносити ідею в проект.

ТМ: 1 – вміти здійснювати пошук необхідних інструментів, приладів, матеріалів для виконання роботи; 2 – вміти скласти доцільну послідовність операцій відповідно до умов; 3 – розмірковувати про соціальну роль гурткової роботи; 4 – вміти аналізувати, порівнювати, komponувати при виконанні графічних робіт, розвинутість образного мислення; 5 – розуміти структуру інформаційної сфери та знати способи отримання інформації; 6 – розвинутість проективного компонента образного мислення.

ТЕ: 1 – знати про шкідливий вплив роботи техніки і способи його уникнення; 2 – знати про можливі негативні наслідки технологій та способи їх уникнення; 3 – вибирати для роботи ті види діяльності, які не шкодять людству і суспільству; 4 – чітко та акуратне виконання графічних робіт; 5 – використовувати коректну інформацію та перевіряти її достовірність; 6 – дбати при розробці проекту про відсутність негативних наслідків.

ТЕс: 1 – знати ергономічні вимоги до інструментів, приладів, виробів; 2 – знати і вміти вибирати викінчувальні та оздоблювальні види робіт; 3 – знати естетичні можливості різних технік у вишиванні та вміти їх використовувати; 4 – знати стилі, основи композиції і рисунку, вміти проводити дизайн-аналіз; 5 – вміти шукати і користуватися інформацією естетичного характеру; 6 – мати дизайнерські знання і вміти їх використовувати.

Технічна культура гуртківця визначається рівнем володіння знаряддями праці, які застосовуються в діяльності з напряду гуртка. У репродуктивній діяльності має місце залежність знаряддя праці та операцій від мети і завдання. Це дає можливість контролювати хід і якість роботи. Творча ж діяльність відрізняється тим, що відомі мета і результат, а

невідомі знаряддя і операції. Тому знання можливостей знарядь праці і вміння застосовувати їх в проблемній ситуації позитивно впливає на творчий розвиток гуртківця і рівень його технічної й технологічної культури.

Знаряддя можуть бути фізичні, теоретичні та загальнонаукові. У гуртковій діяльності до фізичних знарядь можна віднести машини різного призначення (швейна, вишивальна, набивна машини), контрольно-вимірювальні інструменти (лінійка, штангенциркуль); до теоретичних – закони, правила, які можна використати для досягнення конкретної мети; до загальнонаукових – знання, які можна застосовувати в різних галузях для розроблення методів вирішення завдань (наприклад, математичні розрахунки).

Таким чином, ***техніко–технологічна культура*** гуртківця розглядається як його *здатність ефективно здійснювати перетворювальну діяльність з напрямку роботи гуртка, застосовуючи для цього знання знарядь праці, сучасні технології, вміння їх використовувати у звичайних обставинах, а також переносити в нові умови.*

1.6. Організаційно-методичні основи гурткової роботи

Як підкреслюється у багатьох працях щодо аналізу якості методичного супроводу роботи гуртків, то на практиці часто спостерігається певна її невпорядкованість. Особливо, коли це стосується реалізації модернізованого змісту позашкільної освіти. Загалом в організації гурткової роботи необхідно уникати найбільш розповсюджених недоліків, а саме: формування змісту і використання методики проведення занять гуртка не може бути аналогічним основній навчальній діяльності учнів; формальне ставлення адміністрації до гурткової роботи в навчальному закладі.

Оскільки участь учнів у гуртковій роботі є добровільною, її зміст має враховувати реальні бажання гуртківців і, відповідно, реальний стан їхніх нахилів і здібностей. У методиці гурткової роботи повинні широко використовуватися методи, спрямовані на підтримку учнів, на розвиток їх емоційного інтелекту. Якщо керівники гуртків мають необхідний і достатній рівні не лише методичної, але й психологічної компетентності, тоді цього недоліку можна

уникнути. Для уникнення другого недоліку адміністрація навчального закладу має змінити своє формальне ставлення до гурткової роботи.

У «Нових соціальних ініціативах Президента України: діти – майбутнє України» [16] рекомендовано довести до 70% охоплення учнів загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів позашкільною освітою. Насправді у багатьох навчальних закладах організація гурткової роботи має недоліки, які усувати необхідно комплексно, зокрема, брати до уваги: по-перше, результат вивчення педагогами реальних бажань, уподобань, нахилів і здібностей учнів, які виявили бажання займатися в гуртках; по-друге, зміни, які необхідно внести в методику (зміст та організацію) гурткової роботи, спричинені новими підходами до позанавчальної, позашкільної освіти; по-третє, необхідність створення психолого-педагогічних і організаційно-методичних умов для гурткової роботи; по-четверте, необхідність проведення моніторингу розвитку мотивів, творчих здібностей, особистісних якостей гуртківців, а також фінансове забезпечення.

Ефективність функціонування гуртків у позашкільних, загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладах значною мірою зумовлюється програмно-методичним забезпеченням, якість якого підвищується разом із його науковим обґрунтуванням. Удосконалення навчально-методичного забезпечення передбачає врахування новітніх досягнень психолого-педагогічної науки та практики. Перш за все це стосується правильного розуміння педагогами зазначених вище вимог, дотримання яких сприятиме зацікавленню учнів гуртковою роботою.

Вивчення педагогами реального стану щодо бажань, уподобань, мотивів, нахилів і здібностей гуртківців відбувається на першому занятті. Серед них можна також виявити групи учнів із різним рівнем інноваційності мислення, тобто інноватиків та адаптерів. Керівник гуртка проводить опитування, анкетування учнів, застосовує пакет відповідних методик (дод.-2–6) з метою отримати відповіді на важливі питання, наприклад: чому було вибрано саме цей гурток; чи мають учні хоча б базовий рівень підготовки в

обраному напрямі гурткової роботи і т. д. Аналіз отриманих відомостей дозволяє науково обґрунтовано підійти до корекції змісту програми гуртка та вдосконалення методики навчання, усунення труднощів психологічного характеру.

Створення відповідних умов означає виділення конкретних педагогічних умов ефективного розв'язку проблеми серед безлічі різних обставин і умов. Виходячи з основної мети участі учнів у гуртковій роботі, методичних завдань відповідного рівня гуртка та особливостей характеру змісту, виділені умови повинні мати спрямованість на специфіку гуртка. Наприклад, технічна і художня творчість мають багато спільного в творчому аспекті, але відрізняються специфікою появи відповідних образів. Тому умови для виникнення спеціальних (художніх, наукових, культурно-релігійних тощо) образів будуть дещо відрізнятися.

Оскільки особистість розвивається в середовищі, використовуючи для цього і власний потенціал, то виділяють зовнішні й внутрішні чинники впливу: зовнішні впливи – діяльність, середовище, засоби освітнього впливу, культурні впливи тощо; внутрішні впливи – різноманітність особистісних потенціалів (які ґрунтуються на певних здібностях людини), спрямованість інноваційного мислення, типи характерів тощо. У практичній роботі керівнику гуртка дуже допомагає знання психологічних типів характеру людей, яке дозволяє запобігати появі багатьох конфліктних ситуацій, розуміти джерела творчої енергії, а також позитивно впливати на саморозкриття учнів.

Основною функцією психолого-педагогічних умов є організація таких заходів педагогічної взаємодії, які впливають на особистісний аспект навчально-виховного процесу [10, с. 42]. Це передбачає необхідність проведення моніторингу розвитку мотивів, творчих здібностей, особистісних якостей гуртківців, на основі чого у подальшому в міру потреби будуть здійснюватися корекційні заходи. Із сукупності загальних психолого-педагогічних умов [10, с. 42-44] можна виділити ті, які необхідно створити для ефективної роботи гуртка.

Мотиваційно-цільові – спрямованість гуртківців на підвищення мотивації досягнення в ході занять і досягнення

високих результатів; формування мотиваційно-ціннісного ставлення до подальшої роботи у гуртку (особливо для гуртків, в яких займаються кілька років); мотивація потреби постійного удосконалення вмінь; мотивація самонавчання і саморозвитку.

Процесуально-змістові – цілеспрямована інтеграція знань, умінь і навичок, що забезпечує формування мотиваційно-ціннісної, пізнавальної, операційно-діяльнісної, творчої, соціальної та емоційної компетентностей, активне залучення гуртківців у процес набуття досвіду в діяльності з наряду гуртка, включення гуртківців у процес засвоєння і використання загальнолюдських і національних цінностей.

Організаційно-технологічні – застосування нових організаційних форм і методів навчання, технологій, які спрямовані на розвиток творчих здібностей, уяви, а також важливих якостей особистості, що сприяють самореалізації (самоаналіз, самооцінка, саморефлексія, самостійність) в обраному напрямі гурткової роботи.

Суб'єктно орієнтовані – спрямованість педагогічної системи позанавчальної роботи на забезпечення загальнокультурного, художньо-естетичного, морально-етичного, особистісного, а для гуртків професійно орієнтованої творчості ще й професійного розвитку учнів; розвиток власної позиції гуртківця та його особистісного сенсу в гуртковій роботі.

Позанавчальна діяльність учнів є динамічною системою, оскільки вона схильна до безперервних змін. Ці зміни повинні постійно відслідковуватись, щоб вносити в її організацію відповідні корективи. Тому удосконалення організації цієї системи переслідує мету підвищення її ефективності.

З метою підвищення ефективності функціонування педагогічної системи будь-якого рівня виявляють, а потім забезпечують *організаційно-методичні умови*, спрямовані на вдосконалення навчально-методичної роботи. Відповідно до концепції загального управління якістю в будь-якій діяльності, основні положення якої сформувався на основі творчого осмислення світового досвіду, необхідно визначити складові цієї діяльності, цілеспрямоване і скоординоване

застосування компонент яких забезпечить ефективне виконання. Складовими якості навчально-методичної роботи в освітньому закладі та їх компонентами у контексті концепції загального управління якістю є:

Педагогі – інформація (якою володіють і яку поглиблюють), мотивація, компетентність, навчання, педагогічний колектив.

Матеріально-технічне забезпечення – робоче місце, комп'ютерна техніка, доступ до Інтернету.

Науково-методичне забезпечення – навчальні плани і програми, наочність, дидактичні матеріали, навчально-методична і науково-методична література, навчальна і довідкова література, нормативні матеріали.

Методи (технології) – стиль керівництва, застосування методів у контексті розвивального, особистісно орієнтованого і проблемного навчання з урахуванням особливостей позашкільної освіти; застосування технологій, спрямованих на гуманно-особистісне спрямування педагогічного процесу.

Середовище – творче середовище навчального закладу, мікроклімат у навчальній групі, естетика приміщень.

Забезпечити організаційно-методичні умови ефективної гурткової роботи означає, що в навчальному закладі система методичної роботи функціонує так, щоб зміни за всіма компонентами були позитивними.

У гуртковій роботі на засадах принципу гуманізації застосовують різні технології, спрямовані перш за все на розвиток творчих якостей особистості в практичній діяльності, яка надає свободу творчості відповідно до потреб, нахилів і здібностей. Ця діяльність визначається продуктивністю, яка має особистісний характер.

Термін «продуктивність» у контексті «продуктивного навчання» має три аспекти, залежно від яких цю технологію застосовують: перший – з орієнтацією на виробничу (суспільну) діяльність, яка завершується матеріальним, інтелектуальним або духовним продуктом; другий – з орієнтацією на продуктивність мислення, яке відображає якість інтелектуальної діяльності особистості; третій – з

орієнтацією на соціальний результат освітньої діяльності, яким є долі людей і спільнот [22, с. 632].

У контексті гурткової роботи продуктивне навчання – це практичне навчання спільної діяльності гуртківців і керівника, що перебігає в умовах співпраці й співтворчості, в якій учень разом із виготовленням продукції здобуває позашкільну освіту. Цільовими орієнтирами цієї технології є: допомогти кожному гуртківцю активізувати індивідуальні психологічні ресурси, які допоможуть йому розвиватись в освітній, професійній і соціальній сферах за самостійно вибраною траєкторією; одержати конкретний продукт як результат роботи учня в гуртку відповідно до його власного вибору; вплинути на розвиток в учнів самостійності, готовності до самореалізації, самовдосконалення; формувати в гуртківців важливі для особистісного і професійного життя компетентності; отримати соціально значущий результат гурткової роботи.

В основу гурткової роботи на засадах освітньої технології продуктивного навчання покладені певні загальносоціальні та педагогічні ідеї.

Загальносоціальні ідеї. У позашкільній освіті розвиваються потенційні можливості і здібності учнів, що з певних причин не задіяні в навчальній діяльності загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів, яка здійснюється за державними стандартами. Ця освіта також спрямована на виховання в гуртківців самостійності та почуття відповідальності за себе. На практиці ці якості пов'язуються із самостійним вибором напрямку діяльності гуртка та регулюванням власною активністю в процесі занять.

Керівник гуртка бере на себе відповідальність за формування в учнів компетентностей, задекларованих у програмі, з урахуванням їхніх здібностей і талантів, спираючись на знання і власний досвід. До керівництва гуртка адміністрація допускає педагогів, які готові навчати учнів, маючи для цього систему психологічних знань про вікові особливості стадій розвитку учнів (соціальну, інтелектуальну, емоційну, фізичну).

Якщо в гуртку займаються обдаровані діти або з особливими потребами, керівник має надавати їм індивідуальну педагогічну підтримку у напрямі тих якостей, які недостатньо розвинуті та можуть стати перешкодою в співтворчості з іншими гуртківцями.

Педагогічні ідеї. Педагогічний процес позашкільної діяльності має орієнтуватись на пріоритет інтересів учнів та свободу вибору щодо виду гуртка, термінів і темпів навчання в них. Провідною метою участі в роботі гуртка є особистісна значущість мети, орієнтація на власну активність вихованців, акцент на зростання особистісної продуктивності учнів.

Навчання відбувається під час продуктивної діяльності, інтегруючи в єдиний процес особистісний, діяльнісний, суспільний, культурний і професійний аспекти. Рефлексивний самоконтроль виконаної роботи є обов'язковою умовою продуктивної діяльності учня.

Організація продуктивного навчання в гуртку має свої особливості. Перш за все у гуртковій роботі кожна учнівська робота розглядається як проект. На початковому етапі продуктивного навчання: відбувається переосмислення гуртківцями власних здібностей, вмінь і навичок; виявляються можливості набування певного досвіду; встановлюються спільні інтереси; створюються групи спілкування; визначаються види діяльності, сфери знань, які необхідно опанувати.

На відміну від теоретичного і виробничого навчання, які проходять в кабінетах і майстернях, наповнених в основному стандартними дидактичними засобами, гурток може перетворитись у творчу майстерню, в якій зібрано багато матеріалів і засобів для стимуляції творчої активності.

Протягом усього часу навчання в гуртку учні виготовляють вироби, які складають їхнє «портфоліо». Аналіз портфоліо гуртківців дає підстави скласти думку про розвиток їх творчих здібностей та зміну якісних показників виробів.

Продуктивне навчання в гуртку не ставить за мету підняти всіх учнів на високий рівень діяльності, адже в ній учень відкриває свої інтереси і здібності, що дозволяє йому знайомитись з різними сферами, які в подальшому можуть

вплинути і на його професійний вибір чи переорієнтацію. В основі організації цих видів діяльності лежать творчість і активність гуртківців. Відомі приклади, коли вміння, освоєні в гуртках, дозволяли швидше адаптуватися в професійній діяльності за рахунок заповнення певної ніші в ній.

Актуальною проблемою для організації навчання гуртківців є визначення ведучої півкулі їхнього мозку. Залежно від ступеня розвитку правої півкулі змінюється роль наочно-образного мислення. Якщо переважають учні з розвиненою правою півкулею, то навчальний матеріал має подаватись через візуалізацію знань, застосування аудіо та відеоматеріалів, натурних зразків. Знання співвідношення між такими групами учнів полегшує роботу з вибору і підготовки наочності.

Оскільки бажання учнів не завжди збігається з потенційними можливостями, то в процесі діяльності учнів у гуртку важливе значення мають самоконтроль і самооцінювання власних результатів роботи. Щоб допомогти учням навчитися їх виконувати, застосовуються анкети, поради, вказівки. До критеріїв оцінювання можна віднести: вміння аналізувати факти та явища, здатність планувати та виконувати дії у внутрішньому плані, навички саморефлексії, особистісне ставлення до нового, продуктивна діяльність.

У технології продуктивного навчання широко застосовуються елементи інших освітніх технологій, а саме педагогіки співпраці, колективного навчання, орієнтованих на практику, групової діяльності, емоційно-художніх та інформаційних технологій.

Сьогодні в різних сферах діяльності набуває популярності коучинг, який вважається інноваційним методом. Найбільш узагальнене визначення коучингу запропоновано в [1, с. 158], де він розглядається «як сукупність способів і прийомів впливу коучера на працівника з метою виявлення та максимальної реалізації його потенціалу». Сутність цих способів і прийомів полягає в тому, що вони «сприяють мобілізації внутрішніх можливостей і потенціалу працівників, постійному вдосконаленню професіоналізму та кваліфікації працівників, зростанню рівня їх конкурентоспроможності, забезпечують

розвиток компетентності, спонукають до інноваційного підходу у виробничому процесі» [26, с. 53]. Останнім часом завдяки таким можливостям цей метод набув популярності в освітній сфері.

Наведемо можливості коучингу [1, с. 160], враховуючи його функції, але для освіти: *розвитку* – забезпечує розвиток та компетенції учнів, створює умови для зростання в навчальній чи громадській діяльності; *креативна* – дає змогу учням максимально проявляти творчі якості, переорієнтовує від адаптивної до інноваційної діяльності; *мотивуюча* – створює умови для досягнення особистих і колективних цілей; *адаптивна* – дає змогу пристосуватись до змінних умов середовища; *комплексної педагогічної підтримки* – коучинг можна застосовувати на будь-якій стадії розвитку особистості та колективу (гуртка, навчального закладу). З педагогічної точки зору коучинг наближений до традиційного наставництва досвідченого фахівця над молоддю і педагогіки співпраці. У результаті неперервної співпраці наставника з підопічними досягаються значущі результати в їхньому особистісному і професійному житті.

Коучинг є також ефективним методом для розвитку емоційної компетентності. Освоювання коучингових інструментів дозволяє особистості покращити емоційні компетенції та вчить розуміти і контролювати власні емоції.

Таким чином, сьогодні вже існує значна кількість сучасних інноваційних методів і технологій, здатних розкрити творчий потенціал особистості. Великі можливості для цього має гурткова робота, в якій учень займається тією діяльністю, що найбільше відповідає його нахилам і здібностям. Проте, як він зуміє розкритися, багато в чому залежить від педагога – керівника гуртка.

1.6.Роль керівника гуртка у формуванні суб'єкта творчості

В основі інновацій в освіті лежить передовий досвід різних рівнів, який ґрунтується на творчій педагогічній праці, – навчального закладу, установи, творчої групи, окремого працівника. У пошуку такого досвіду звертають увагу на те, яким чином педагог (колектив) досягає ефективності

навчально-виховного процесу: використовує нові системи навчання і виховання, оригінальні форми, методи, прийоми і засоби чи удосконалює ті, що вже відомі, в який спосіб вирішує педагогічні проблеми. Ефективність роботи педагога підтверджується стійким ефектом у результативності навчально-виховного процесу.

Результативність праці педагога визначається за тими позитивними якісними змінами у психічному розвитку учнів, що відбулися під його впливом. Він не може сформувати потрібні компетенції у вихованців, якщо сам не володіє ними. Тому індикатором його педагогічної майстерності є сформованість в учнів тих компетентностей, які задекларовані в навчальній програмі.

Щоб робота педагога була високопродуктивною, вона має враховувати дію тих чинників, які впливають на якість освіти (В. І. Гінецинський). Дію цих чинників можна репрезентувати через відповідні принципи [4, с. 321– 322]:

Принцип рефлексивності – вміння педагога здійснювати саморефлексію є суттєвим чинником ефективності педагогічного впливу.

Принцип ефективності педагогічного впливу – запланований результат досягається з найменшими витратами у коротший термін.

Принцип особистісної зорієнтованості – кінцевий ефект педагогічного впливу розглядається як проекція його мети на особистість учня, яка має зазнати позитивних змін.

Принцип гармонійності – система педагогічних впливів є сукупністю одиничних впливів, кожен з яких діє таким чином, щоб викликати загальний ефект.

Принцип імперативності – педагог має добре осмислити те знання, яке має засвоїти навчальна аудиторія.

Прогрес суспільства ініціюється пошуком раціональних схем діяльності. Не виняток і педагогічна діяльність. Це означає, що під тягарем професійних завдань педагог шукає оптимальні, ефективні шляхи їх вирішення, виявляючи при цьому свої раціоналізаторські вміння. Якщо така робота є системною, то народжується передовий досвід раціоналізаторського характеру. Тому системна робота педагога, яка ґрунтується на новітніх досягненнях психології

та педагогіки, з високою ймовірністю може набути ознак передового досвіду.

Для вирішення професійних завдань і проблем педагог застосовує власні раціоналізаторські вміння і відповідні їм знання, в результаті чого з'являється стійкий ефект. Наявність такого ефекту спонукає методиста навчального закладу до виявлення системи роботи окремого педагога, групи, закладу чи установи. Передовий досвід визначають за такими критеріями, як: актуальність, оригінальність, висока ефективність, стабільність результатів, оптимальність і можливість творчого застосування [15, с. 609]. Невідповідність досвіду хоча б одному критерію ставить під сумнів право вважати його передовим.

За рівнем творчої самостійності передовий досвід поділяють на новаторський і раціоналізаторський. Сутність новаторства в педагогіці визначається запровадженням нових прогресивних ідей, визначенням нових шляхів вирішення педагогічних проблем і завдань, використанням нових форм, методів, прийомів, засобів навчання, видів діяльності, які орієнтовані на вирішення сучасних завдань освіти і виховання.

Професійну компетентність педагога позашкільної освіти розуміють, як: «поєднання професійно значущих особистісних якостей педагога з глибоким знанням сучасних досягнень психолого-педагогічної науки та предмета викладання, володіння методикою викладання предмета у відповідності до нормативно-правової бази та специфіки навчально-виховного процесу в системі позашкільної освіти» [2, с. 156]. Сьогодні головною вимогою до керівника гуртка є відповідність його професійної підготовки напряму роботи гуртка, а ознайомлення з сучасними досягненнями психолого-педагогічної науки відбувається самостійно або у рамках підвищення кваліфікації. Проте кожен керівник гуртка має розв'язувати завдання, поставлені позашкільною освітою, виконувати окреслені функції, сповідувати професійні і загальнолюдські цінності, працювати над конкретною педагогічною проблемою.

Практична реалізація педагогом психолого-педагогічних досягнень розпочинається з вибору педагогічної проблеми,

яка є актуальною, і продовжується наступною організацією роботи над нею. Перш за все в навчальному закладі мають бути створені умови для формування особистості гуртківця, що прагне піднятися від пізнання до рівня творення. Для такого сходження педагог допомагає гуртківцям збагатити особистісний досвід культурними і художніми цінностями, а також практично розвинути художню, художньо-прикладну, художньо-технічну чи технічну творчість.

Сьогодні широко відомі такі українські новатори, як М. П. Гузик, М. М. Палтишев і В. Ф. Шаталов. Їхній досвід застосовується в педагогічній практиці в навчальних закладах різних рівнів. Щодо позаурочної роботи і, зокрема, гурткової можна назвати низку навчальних закладів, в яких працюють художні школи, академії мистецтв або народних ремесел. Проте новаторський стиль педагогічної діяльності є досить рідкісним явищем, набагато частіше має місце раціоналізаторський досвід.

Таким чином, професійна компетентність педагога-керівника гуртка визначається базовими психолого-педагогічними знаннями і вміннями, володінням методикою навчання, ціннісними орієнтаціями, мотивами педагогічної діяльності, стилем взаємодії з гуртківцями, загальною культурою, відкритістю до інновацій, здатністю до розвитку власного творчого потенціалу, а також у використанні набутого досвіду щодо тієї творчості, на якій ґрунтується робота гуртка. Такий керівник запалює у вихованців іскру творчості і не дає їй згаснути впродовж усього терміну навчання в гуртку, створюючи передумови для того, щоб перетворити творчість в ефективний інструмент життєдіяльності.

Розділ 2. УПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС ГУРТКОВОЇ РОБОТИ

2.1. Методика навчання учнів у гуртку

Методика гурткової роботи ґрунтується на основних засадах методичної науки і передбачає системний підхід до розгляду цього процесу. Це означає, що потрібно враховувати особливості процесу за різними аспектами і показати, як вони реалізуються у потрібному контексті.

Методика навчання включає два аспекти, у напрямі яких педагог удосконалює свою діяльність: з одного боку, удосконалює зміст предмету і його структурування відповідно до нових психолого-педагогічних підходів і завдань, з другого боку, постійно працює над пошуком та апробацією доцільних і ефективних методів, технологій, засобів навчання, щоб досягнути поставленої мети. Якщо удосконалення змісту навчання педагог виконує, спираючись на свої педагогічні та фахові знання, то робота над процесуальним аспектом є складнішою, оскільки потребує розгляду діяльності педагога і процесу учіння учнів із позиції педагогічної психології. Саме методика учіння потребує від педагога психологічних знань щодо механізмів науціння й учіння та їх практичної реалізації.

У навчальній діяльності виділяють *мотиваційний, орієнтовний, виконавський, рефлексивно-оціночний і змістовий* компоненти, сформованість яких забезпечує ефективність процесу навчання і створює ґрунт для вироблення індивідуального стилю діяльності людини [4, с. 184]. У цьому контексті в методиці мають бути відображені дії педагога для розвитку цих компонентів.

Методична робота з розвитку компонентів навчальної діяльності учнів починається з правильно вибраних цілей навчання, виховання і психологічного розвитку, продовжується визначенням педагогічних задач, засобів і способів для їх вирішення. Досягнення запланованих цілей забезпечується послідовними і впорядкованими діями педагога, що за допомогою спеціальних засобів організовує практичну і пізнавальну діяльність учнів із засвоєння

соціального досвіду, закарбованого в змісті предмета. Оскільки способів або шляхів досягнення мети може бути кілька, то з них вибирають ті, що доцільні та ефективні для конкретного змісту діяльності.

У педагогічній літературі способи, шляхи чи систему дій для досягнення мети називають методом (А. М. Алексюк, Ю. К. Бабанський, І. Я. Лернер, М. І. Махмутов). Щоб вибрати саме доцільні та ефективні методи, необхідно знати, який зв'язок існує між діяльністю педагога та учня, теорією і практикою. Зовнішній бік методу відображає спосіб діяльності педагога, а внутрішній бік показує, які правила цю діяльність регламентують. Сам метод як спосіб вирішення конкретної задачі складається із сукупності прийомів. Тому для розвитку того чи іншого компонента треба підібрати відповідні методи.

Мотиваційний компонент пов'язаний з формуванням внутрішньої мотивації навчальної діяльності у вигляді пізнавальних інтересів гуртківців. Проявом пізнавального інтересу в конкретній ситуації навчання є прагнення учня усвідомити загальний спосіб одержання бажаного результату. Завдання педагога полягає в створенні ситуацій активізації пізнавального інтересу та умов для переходу простої цікавості в інтерес. Усі дії, які викликають позитивні емоції, змушують гуртківців мислити і перевіряти припущення, сприяють розвитку в них пізнавального інтересу.

Методи мотивації та стимулювання навчальної діяльності. Для формування мотивів навчальної діяльності використовуються усі методи навчання: словесні, наочні та практичні, репродуктивні та пошукові, індуктивні та дедуктивні тощо. *Будь-який з цих методів, окрім інформаційно-навчального, здійснює також мотиваційний вплив.* Враховуючи, що у психології мотиви учіння поділяють на дві великі групи: *внутрішні* – мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності і процесом її виконання (пізнавальний інтерес, потреба в інтелектуальній активності, прагнення досягти кращого результату тощо); *зовнішні* – мотиви, що характеризують взаємодією особистості із зовнішнім середовищем (вимоги, натяжки, вказівки тощо). Відповідно до

цієї класифікації мотивів методи стимулювання навчальної діяльності умовно поділяють на дві підгрупи: методи формування пізнавального інтересу і методи формування почуття обов'язку та відповідальності у навчанні.

Методи формування інтересу: дискусія, диспут, метод включення учнів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні, в інші ситуації емоційно-моральних переживань (радості, задоволення, здивування тощо), метод опори на здобутий життєвий досвід, метод пізнавальної, дидактичної, рольової гри та інші.

Методи стимулювання обов'язку і відповідальності: переконання, позитивного прикладу, практичного привчання до виконання вимог, створення сприятливих умов для спілкування, заохочення і пошуку, контролю за виконанням вимог, осуду.

Ураховуючи те, що учні у гуртку витрачають власний вільний час, це підвищує значущість застосування тих методів і технологій, які мобілізують їхні вольові якості та допомагають долати різного характеру труднощі в роботі. Помічником у цьому процесі є керівник гуртка, який у ролі коуча допомагає ламати стереотипи і рухатися далі.

Коучинг як метод (технологія). У процесі занять педагог намагається знайти все краще, що є в особистості гуртківця, і, впливаючи на ці якості, спонукати його розкритися, вибрати власний темп роботи і рухатись завжди вперед, не пасувати перед невдачами, перешкодами, труднощами. А учень має брати на себе відповідальність за вирішення поставленого завдання, виконати все, що потрібно, і відповідати за результати роботи. Провідним завданням коучингу як методу (технології) є навчити вчитися, отримувати, знаходити, вишукувати необхідні знання, запустивши в кожному учневі через механізми особистісної мотивації процеси самості (самостійність, самореалізація, саморефлексія тощо). Між педагогом і учнем виникає партнерство на взаємній довірі, відповідальності та особистому контакті. Керівник гуртка завжди має знати, для чого і куди він веде гуртківців. Основним критерієм результативності коучингу є те, що учень змінюється саме в тому напрямі, який є для нього важливим.

Застосування коучингу в навчально-виховному процесі передбачає: *партнерську комунікативну співпрацю* суб'єктів процесу, спрямовану на досягнення успіху в діяльності; системний *педагогічний супровід* учня, для формування в нього вміння адаптуватись, швидко реагувати на критичні ситуації, контролювати власні дії, виконувати роботу вчасно і завжди доводити до завершення; неперервне забезпечення процесу розкриття потенціалу та його розвитку в учнів; індивідуальна підтримка учня з метою спонукати його до особистісного зростання і підвищення персональної ефективності.

Коучинг складається з таких етапів: встановлення партнерства між суб'єктами педагогічного процесу; визначення конкретної мети і спільних завдань для її вирішення; аналіз ситуації або проблеми; виявлення перешкод на шляху до результату; аналіз перешкод і вироблення стратегії і тактики їх подолання; вибір раціонального (ефективного) варіанту; встановлення термінів, виконавців, відповідальних; кожне наступне заняття починати з огляду того, що зроблено, що вдалося, що можна було б зробити краще.

Розповідь педагога про вплив мотивації на результат стимулює перехід потенційних можливостей учнів в актуальні. Учень має чітко усвідомлювати, з якою метою він відвідує заняття, що конкретно він хоче отримати від кожного заняття, якого результату він хоче досягти. Для цього викладач задає низку запитань, наприклад: *Чого ти чекаєш від цього заняття? Що б було для тебе найкориснішим на цьому занятті?*

Коучинг може з успіхом застосовуватися в освіті ще й як засіб керування емоційними проявами учасників комунікаційного процесу, тобто використовуватися як метод фасилітації, де педагог є фасилітатором (ведучим, головуючим). Він формує вміння регулювати свої емоції, впливати на емоційний стан партнерів і свій, регулювати емоційний стан партнерів. Це робить його незамінним у розвитку емоційної компетентності учнів.

До основних методів коучингу відносять (Р. Д. Бала, М. Б. Нагара, Е. Парслоу, М. Рей): метод конкретних

ситуацій, метод емоційного стимулювання, метод створення ситуації пізнавальної дискусії, метод «мозаїка» і метод проєктів.

Метод конкретних ситуацій заснований на ствердженні, що шлях до вдосконалення власних знань можливо прокласти лише через розгляд, вивчення та обговорення конкретних проблемних ситуацій;

Метод емоційного стимулювання ґрунтується на принципі формування пізнавального інтересу шляхом створення позитивних емоцій до запропонованого виду діяльності, підвищення зацікавленості та мотивації до навчального процесу;

Метод створення ситуації пізнавальної дискусії активізує навчання завдяки підвищеній зацікавленості темою.

Метод «Мозаїки» полягає в тому, що розподіл обов'язків при виконанні роботи здійснюють самі учні. Такий вид діяльності змушує їх самостійно розподіляти обов'язки і нести за даний розподіл відповідальність.

Метод проєктів виводить діяльність учнів на навчально-пошуковий рівень, бо кожен з учнів здійснює великий обсяг самостійної роботи, навчається самоконтролю, що сприяє його самоосвіті.

Таким чином, педагогічний коучинг є феноменом освітнього процесу, що побудований на мотивуючій взаємодії, умови для якої створює педагог. Базується педагогічний коучинг на розвитку креативності учня та надихаючій діяльності педагога. Він запускає процеси, які дозволяють їм глибоко усвідомити свої життєві цілі та використовувати спільну діяльність як засіб для їхнього досягнення. Це створює високу мотивацію, наповнюючи життя і працю партнерів змістом і енергією. Фрагмент заняття з використанням коучингу наведено в дод. 1.

Орієнтовний компонент виконує центральну роль в опануванні конкретною діяльністю, оскільки будь-яка дія починається з уявлення про ситуацію: що є предметом дії; яким способом можна виконати дію; якими засобами здійснюється дія; які зовнішні умови потрібні для виконання дії; що буде отримано по завершенню дії; які вимоги

ставляться до виконавця. Кінцевим результатом орієнтовної частини дії є актуальна готовність виконати дію вже вибраним способом. Завдання педагога полягає в тому, щоб методично правильно застосувати типи орієнтовних основ дій відповідно до готовності учнів її виконувати.

Перший тип орієнтовної основи дії – показується неповна, конкретна і в готовому вигляді дія. Учень недостатньо розуміє зміст дії, але опановує її шляхом спроб і помилок, що потребує значного часу. *Другий тип* орієнтовної основи дії – подається повна, конкретна і в готовому вигляді дія, в якій містяться всі вказівки для її правильного виконання з новим матеріалом. У цьому разі при виконанні роботи учні майже не роблять помилок. Проте орієнтування за першим і другим типом є поодинокими, експериментальними.

Третій тип орієнтовної основи дії – в навчальній ситуації подається повна узагальнена інформація, яка об'єктивується тоді, коли учень здійснить аналіз нових завдань з позиції застосування загального принципу їх правильного виконання, запропонованого педагогом. При застосуванні цього типу основи дії педагог спочатку пояснює загальний принцип аналізу таких завдань, щоб можна було його виконати, а потім створює умови для самостійної реалізації цього принципу, але вже для нового завдання.

Методи, які застосовуються для розвитку орієнтовного компоненту: інструктаж, аналіз, показ, спостереження, ілюстрування, демонстрація.

Інструктаж (словесний метод) – передбачає ознайомлення зі способами виконання завдань, інструментами, матеріалами, технікою безпеки, показ трудових операцій та організацію робочого місця. У навчальному процесі застосовують *вступний, поточний і заключний* інструктаж. Вступний інструктаж здійснюється перед початком самостійної роботи учнів і передбачає ознайомлення з орієнтовною основою дій і доведення до них кінцевих результатів роботи.

Ілюстрування (наочний метод) – передбачає показ і сприйняття предметів, процесів і явищ у їх символічному

зображенні за допомогою плакатів, карт, портретів, фотографій, схем, репродукцій, звукозаписів тощо.

Демонстрування (наочний метод) – полягає у наочно-чуттєвому ознайомленні учнів з явищами, процесами, об'єктами в їх природному вигляді. Воно є складнішим за ілюстрування і як метод має таку *структуру*: визначення цілі та завдань експерименту; відтворення і корекція опорних знань; мотивація учіння; постановка проблеми чи пізнавального завдання; показ явища викладачем і сприйняття його учнями; аналіз фактів; встановлення зв'язків і відношень; розв'язання проблеми чи пізнавальної задачі; висновки; теоретична інтерпретація фактів (явищ), що спостерігались.

Спостереження (наочний метод) – передбачає тривале цілеспрямоване сприймання об'єктів чи явищ з фіксацією змін, які в них здійснюються, і на цій основі виявлення внутрішніх зв'язків і залежностей, розкриття сутності явищ. Основними функціями спостереження є демонстраційно-ілюстративна і дослідницька. Під час демонстрації закріплюють раніше засвоєні знання, уміння і навички, у ході нарощування досліду – вони стають засобом здобуття нових знань. Розрізняють такі види спостережень: короточасні, тривалі, фронтальні та індивідуальні.

Аналітичний метод передбачає виділення з цілого окремої частини. Він має такі компоненти: осмислене сприйняття інформації, виділення суттєвих ознак і відношень, поділ на елементи і знаходження вихідної структурної одиниці; осмислення зв'язків, їх синтез. Характеристика частини цілого здійснюється через порівняння, синтез та інші логічні методи.

Виконавський компонент навчальної роботи пов'язаний з виконанням дій, кожна з яких має свою мету, зокрема, це такі дії, як: репродуктивні, стандартні, пошукові та творчі. У цих діях простежується переважання зовнішнього або внутрішнього прояву, що відображено в наступній класифікації [4, с. 143–144]: предметно-практичні (зовнішні практичні дії з предметами); предметно-розумові (внутрішні пізнавальні дії, спрямовані на певний предмет дійсності або уявлення про нього); знаково-практичні дії (слідування за інструкцією, створення креслення); знаково-

розумові (розмірковування в поняттях). Активність учнів визначається виконавськими діями різного типу, які можуть виконуватись як в предметному, так і розумовому планах. Оскільки ці дії відрізняються дидактичним потенціалом, то їх поділяють на загальні (для засвоєння будь-якого навчального матеріалу), особливі (характерні для конкретного предмета) та окремі (специфічні дії, що застосовуються в окремих випадках). Недоліки у відтворенні способів виконання завдань завжди пов'язані з тим, що в свій час учні не навчилися певним діям. Ситуація виправляється, якщо цих дій навчити.

Для розвитку виконавського компонента використовують різноманітні методи навчання з урахуванням особливостей профілю гуртка, орієнтованого на практичну чи інтелектуальну діяльність учнів.

До методів за типом пізнавальної діяльності учнів відносять *пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький*. Вони можуть проявлятися у словесній, наочній і практичній формах.

Пояснювально-ілюстративний метод характеризується тим, що: знання учням пропонуються в «готовому» вигляді; педагог організовує сприйняття знань різними способами; учні здійснюють сприйняття й осмислення знань, фіксують їх у пам'яті; міцність засвоєння знань забезпечується шляхом їх повторення.

Репродуктивний метод спрямований на відтворення учнем способів діяльності за визначеним педагогом алгоритмом і використовується для формування умінь і навичок, характеризується тим, що: знання учням пропонуються у «готовому» вигляді; педагог не тільки повідомляє знання, але й пояснює їх; учні засвоюють знання, розуміють, запам'ятовують і правильно відтворюють їх; міцність засвоєння знань та умінь забезпечується шляхом їх багаторазового повторення. Виклад навчального матеріалу може здійснюватися в процесі переказу прочитаного, вправи за зразком, роботи з книгою, аналізу таблиць, моделей за певним правилом.

Проблемний метод є перехідним від виконавської до творчої діяльності та застосовується переважно для розвитку навичок творчої навчально-пізнавальної діяльності, осмисленого і самостійного оволодіння знаннями. Під час проблемного викладу знання учням у «готовому» вигляді не пропонуються, оскільки педагог показує шлях дослідження проблеми, розв'язує її від початку до кінця. Учні спостерігають за процесом роздумів педагога, навчаються розв'язувати проблемні завдання. Проблемний виклад навчального матеріалу може здійснюватися в процесі проблемної розповіді, проблемно-пошукової бесіди, лекції, під час використання наочних методів проблемно-пошукового типу і проблемно-пошукових вправ. Проте спостерігається слабка ефективність цього методу при засвоєнні учнями принципово нових розділів чи тем навчальної програми, коли немає можливості застосувати принцип опори на попередній досвід (аперцепції) і надто важливим є пояснення педагога.

Частково-пошуковий метод навчання вимагає від учнів прояву більш високого рівня пізнавальної самостійності й активності. Назва методу відображає рівень пошукової діяльності педагога й учнів на різних етапах навчального процесу: окремі елементи знань повідомляє педагог, а частину учні здобувають самостійно, відповідаючи на поставлені запитання чи розв'язуючи проблемні завдання. Виклад навчального матеріалу може здійснюватися в процесі евристичної бесіди, коментованої вправи з формулюванням висновків, творчої вправи, практичної роботи.

Дослідницький метод навчання передбачає творче застосування знань, оволодіння методами наукового пізнання, формування досвіду самостійного наукового пошуку. Цей метод характеризується тим, що: викладач разом з учнями формулює проблему; нові знання не повідомляються, учні повинні самостійно здобути їх у процесі дослідження проблеми, порівняти різні варіанти відповідей, а також визначити основні засоби досягнення результатів; основною метою діяльності педагога є оперативне управління процесом розв'язання проблемних завдань; навчання характеризується високою інтенсивністю,

підвищеним інтересом, а знання - глибиною, міцністю і дієвістю. Оволодіння навчальним матеріалом може здійснюватися в процесі спостереження, пошуку висновків під час роботи з книгою, письмової вправи з доведенням закономірності, практичних робіт (дослідження законів розвитку об'єктів).

Словесні методи навчання спрямовані на виклад навчального матеріалу таким чином, щоб учень його усвідомив, починаючи від фактів і до причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей у розвитку природи, людського суспільства і людського мислення. До них відносять: розповідь, пояснення, бесіду, лекцію, роботу з книгою (або іншими джерелами інформації), дискусію, диспут, інструктаж.

Розповідь здебільшого використовується для викладу описового навчального матеріалу. *Прийоми*: міркування викладача, акцентування уваги, аналіз фактів, прикладів, пояснення окремих зв'язків об'єктів, що вивчаються. За *дидактичними цілями* виділяють декілька видів розповідей: розповідь-вступ, розповідь-виклад, розповідь-пояснення, розповідь-заклучення. У разі *пояснення* основне завдання полягає у розкритті причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей у розвитку природи, людського суспільства і людського мислення. Пояснення – найскладніший вид розповіді. Розповідь є ефективною за умов: наявності плану, логічної послідовності, чіткості, доказовості, достовірності змісту, образності та емоційності викладу.

Бесіда – метод навчання, завданням якого є спонукання учнів за допомогою запитань до актуалізації відомих і засвоєння нових знань шляхом самостійних роздумів, висновків і узагальнень. *Прийоми*: постановка запитань (основних, додаткових), обговорення відповідей учнів, їх коригування, формулювання висновків. За *дидактичними цілями* виділяють наступні види бесіди: вступні (організаційні), повідомлення нових знань, повторювально-узагальнювальні, контрольні-корекційні, а за *характером пізнавальної діяльності учнів* – репродуктивні, катехізичні, евристичні. *Репродуктивна* бесіда спрямована на відтворення раніше засвоєного матеріалу. *Катехізична* бесіда передбачає точне відтворення формулювань закону чи правила, за-

пам'ятовування відповідей. *Евристична* бесіда підводить учнів до самостійних висновків. Запитання під час бесіди повинні бути короткими і точними, логічними, послідовними, сприяти системному засвоєнню, відповідати рівню розвитку учнів, ставитися всім учням групи.

Робота з інформаційними джерелами (наприклад, книгою, Інтернет) забезпечує учневі можливість багаторазово опрацювати навчальну інформацію в доступному для нього темпі й у зручний час. Вона може виконуватись під керівництвом викладача або самостійно (в домашніх умовах). Дії, що виконуються при роботі з інформацією: поділ навчального матеріалу на логічні частини, виконання необхідних дій із запам'ятовування, розуміння, порівняння і класифікації. *Прийоми*: установка на запам'ятовування основних положень, теорій, правил тощо; мисленнєве створення плану прочитаного, його фіксація; створення опорного конспекту.

Робота з інформацією є ефективною за умов: уміння швидко, раціонально читати і розуміти прочитане; уміння виділяти головне у матеріалі, що вивчається; уміння створювати опорні конспекти; уміння знаходити літературу з питання, що вивчається.

Дискусія полягає в обміні поглядами з конкретної проблеми, набутті нових знань, зміцненні власної думки, формуванні вміння її відстоювати. Вона часто виникає при колективному розв'язку проблеми або пошуку творчого рішення. Застосовуючи дискусію як метод, педагог має слідкувати за тим, як розвивається ситуація, і вчасно гасити конфлікти. *Диспут* полягає в цілеспрямованому зіставленні різних поглядів на проблематику різного характеру з метою формування в учнів оцінювальних суджень, зміцнювання світоглядних позицій. Основною функцією дискусії і диспуту є стимулювання пізнавального інтересу, а допоміжними – навчальна, розвивальна, виховна і контрольньо-корекційна. Ефективність цих методів забезпечують попередня і ґрунтовна підготовка, наявність необхідних знань з теми, умінь висловити свої думки і позицію, однозначне формулювання запитань тощо.

Практичні методи навчання є провідними у розвитку виконавчого компоненту, оскільки вони спрямовані на формування навичок та умінь застосовувати знання в стандартних чи змінених умовах з метою досягнення їх вищого рівня. *Прийоми*: постановка завдання, планування його виконання, управління процесом виконання, оперативне стимулювання, регулювання, аналіз результатів, виявлення причин неправильних дій.

Вправа – передбачає планомірне, організоване, повторне виконання дій з метою оволодіння ними або підвищення їх якості. За *характером навчальної діяльності* учнів вправи поділяють на усні, письмові, графічні, технічні. На *основі дидактичних цілей* вправи є: вступні, пробні, тренувальні, контрольні і творчі.

Вступні вправи передбачають демонстрування педагогом певних дій з наступним їх відтворенням учнями. Коли новий матеріал слабо засвоєний учнями, то виконують *пробні* вправи. Серед них виділяють *попереджувальні* вправи (пояснення учня передусе виконанню дій); *коментовані* (пояснення і виконання дій збігаються); *пояснювальні* (дія передусе поясненню її виконання). *Тренувальні* вправи вводяться за ступенем зростання складності завдань і спрямовані на засвоєння учнями навичок у стандартних умовах (за зразком, за інструкцією, за завданнями). *Контрольні* вправи використовуються для визначення ступеня сформованості в учнів практичних умінь і навичок. *Творчі* вправи передбачають застосування знань, умінь та навичок у нових (змінених) ситуаціях. *Метод вправ* є ефективним за умов: свідомої спрямованості учнів на підвищення якості діяльності; теоретичної підготовленості учнів до виконання вправ; послідовності виконання вправ; достатньої кількості вправ; перевірки практикою ступеня оволодіння учнями навичками й уміннями; контролю за ходом виконання вправ і розвитком в учнів уміння здійснювати самоконтроль.

Практична робота – передбачає застосування теоретичних знань на практиці. Вона проводиться після вивчення великих розділів, тем і має узагальнюючий характер.

Дидактична гра – передбачає спеціально створену ситуацію (модель реальності), з якої учням запропоновано знайти вихід. Серед дидактичних ігор, які використовуються в практиці навчання, можна назвати: предметні (математичні, лінгвістичні, технічні тощо), ігри-подорожі, вікторини тощо.

Рефлексивно-оціночний компонент навчальної діяльності пов'язаний з діями контролю і оцінки, які функціонують у формі самоконтролю і самооцінки власної діяльності. Якщо в гуртківця сформовано орієнтовний компонент діяльності, то він практично не допускає в роботі помилок. На практиці, залежно від типу орієнтовної основи дій, що застосував керівник гуртка, або різних зовнішніх впливів, учні все ж допускають помилки. Тому перехід від однієї дії до іншої з уникненням браку можливий тоді, коли суб'єкт діяльності внесе корективи у свою роботу, для чого йому потрібно здійснювати самоконтроль. У разі усунення недоліків необхідно здійснити повторний контроль, щоб переконатися в якості виконаної роботи. Основними загальними операціями контролю є зіставлення (тобто порівняння) виконавської дії зі зразком, оцінювання збігу чи розходження, внесення у разі потреби корекції. Уникнути стихійності у виконанні самоконтролю можна тоді, коли в учнів сформовано навичку здійснювати рефлексію своєї діяльності, замислюватись над причинами невдач. Допомагають у формуванні в учнів вміння рефлексувати звернення педагога до глибинного змісту метафор, приказок або народної мудрості: «Сім разів виміряй, один раз відріж», «Бери в роботі розумом, а не горбом», «За дурною головою і ногам нема спокою», «Тричі подумай, потім зроби і в результаті дії з'явиться плід».

Самооцінка власних дій є важливою регулятивною функцією людини, яка фіксує відповідність чи невідповідність результатів засвоєння ситуації, в якій відбувається навчання. Критерієм засвоєння вважають позитивну оцінку. Процес опанування навчальною ситуацією складається з сукупності послідовних кроків, кожен з яких – це певна мікроситуація, в якій засвоюються окремі дії, розв'язуються задачі, опановується певна частинка досвіду. Уміння адекватної самооцінки є надзвичайно важливим для

особистості, оскільки воно впливає на почуття впевненості, ставлення до помилок і невдач. Найбільшим недоліком традиційного навчання є боязнь учнів негативних оцінок сторонніх. Щоб викоринити це явище, потрібно будувати не просто партнерські стосунки між суб'єктами педагогічного процесу, а використовувати ще й основні положення позитивної педагогіки, в якій кожна помилка чи недолік розглядаються як шлях до вдосконалення.

Змістовий компонент пов'язаний із засвоєнням в процесі учіння соціального досвіду (що має відношення до напряму діяльності гуртка), під яким розуміють сукупність знань про сутнісні характеристики різних об'єктів, а також дії та операції їх перетворення відповідно до поставлених завдань (практичних чи теоретичних). Формування змістового компоненту діяльності відбувається ефективно тоді, коли процес засвоєння проходить без порушень психологічної структури занять: первинне ознайомлення з матеріалом (сприйняття матеріалу), осмислення (включення в смислові зв'язки з попереднім матеріалом), закріплення (перевірка усвідомлення, самоконтроль, виявлення того матеріалу, якому відповідає низький рівень усвідомлення), використання матеріалу на практиці. Для формування і розвитку змістового компонента діяльності використовують такі *методи*, як: спостереження, демонстрація, порівняння, абстрагування, узагальнення.

Оскільки до складу змістового компоненту входять не лише знання, але й навички, то в процесі занять практично орієнтованого гуртка велика увага приділяється їх формуванню.

Сьогодні відомі дві концепції навчання навичкам, які відрізняються тактикою досягнення рівня сформованості навички: *синтетична*, спрямована на усвідомлення учнем мети роботи, активний пошук правильних дій і спробу їх застосувати, усування недоліків в роботі завдяки постійному аналізу результатів; *аналітична*, зорієнтована на поступове опанування окремих елементів правильної дії та їх комплексне об'єднання у подальшому. Перша концепція застосовує чуттєві орієнтири, а друга – рухливі акти [4, с. 172-173]. На практиці їх застосовують залежно від

переважаючої модальності учня, а також рівня розвитку вміння аналізувати.

Оскільки метод вправ є універсальним способом набування навичок, то його ефективність залежить від низки чинників, які має враховувати керівник гуртка: створення в гуртківця образу результату діяльності; мотивація учня на отримання результату роботи (бажано внутрішня мотивація, тобто установка на успіх); правильний розподіл вправ у часі таким чином, щоб кожна була виконана гуртківцем із урахуванням його можливостей; обов'язкове ознайомлення гуртківців із цілісною системою дій та її компануванням з окремих частин; кращий результат дає не механічне виконання вправ, а вербальне наочіння; постійне нагадування про перенесення вже вироблених навичок.

Таким чином, першим кроком до успішної роботи педагога як керівника гуртка є знання основ педагогічної психології щодо наочіння й учіння та володіння методикою навчання гурткової роботи конкретного профілю.

2.2. Методика формування компетентностей гуртківців

Упровадження сучасних підходів в освітній процес супроводжується змінами в методиці навчання, які перш за все торкаються змісту програми, а в подальшому викликають зміни в процесуальній частині методики навчання. Але, щоб зміни були доцільними та ефективними, необхідно розробити методику впровадження цих підходів.

Реалізація методики впровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів у гурткову роботу відбувається відповідно до педагогічної моделі формування компетентностей гуртківців, яка складається з концептуально-цільового, процесуально-технологічного і критеріально-результативного блоків.

Концептуально-цільовий блок. На цьому етапі навчально-виховного процесу визначається інтегрована мета позаурочної та гурткової роботи в професійно-технічному навчальному закладі. У цій меті інтегруються бажання і потреби учнів (мотив вибору гуртка), завдання професійно-технічної освіти (забезпечувати умови для навчання,

виховання, розвитку – в тому числі творчого, соціалізації учнів) і позашкільної освіти (організація дозвіллевої діяльності на творчому рівні, створення умов для самореалізації та соціалізації гуртківців). Урахування різних аспектів мети в самій гуртковій роботі потребує її орієнтації на принципи тих діяльностей (навчання, творчість, дозвілля), які мають бути нею забезпечені.

Процесуально-технологічний блок. Визначаються педагогічні умови, які необхідно створити та реалізувати у навчально-виховному процесі гурткової роботи, а саме: мотивація гуртківців на підвищення і досягнення високих результатів; спрямованість гурткової роботи на формування важливих для особистого і професійного життя компетентностей; розробка змісту і навчально-методичного забезпечення роботи гуртка з урахуванням сучасних підходів до неформальної освіти.

Цей блок відображає поетапний процес формування у гуртківців компетентностей.

Діагностично-мотиваційний етап передбачає визначення мотиву вибору профілю гуртка учнем, а також вхідних даних для відстеження розвитку тих компетентностей, які формуватимуться гуртковою роботою. На цьому етапі визначаються: мотив вибору гуртка, наявність досвіду в обраному напрямі гурткової роботи, базова інформація щодо художньо-естетичних, техніко-технологічних знань і уподобань гуртківців [дод. 2]; бажання, нахили і потреби гуртківців.

Інформаційно-змістовий етап включає вдосконалення змісту в контексті особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів та його корекцію, орієнтовану на бажання, нахили і потреби гуртківців. З цією метою були розроблені критерії відбору змісту у контексті компетентнісного, особистісно орієнтованого і культурологічного підходів відповідно до змісту тем програми і компетентностей, що формуються. У параграфі 1.2. наведено зміст компетентностей, а також критерії, що відповідають сферам психологічної структури особистості, за якими необхідно визначати зміст змін до програми гуртка. Для реального удосконалення змісту програми необхідно по

черзі розглянути кожну тему в контексті зазначених підходів, а виявлений зміст вписати у відповідну комірчку таблиці. Наводимо зразок внесення змін у навчальну програму на прикладі гуртка художньо-прикладної творчості, де:

МЦК – мотиваційно-ціннісна компетентність,

ПК – пізнавальна компетентність,

ОД – операційно-діяльнісна компетентність,

ТК – творча компетентність,

СК – соціальна компетентність,

ЕК – емоційна компетентність,

ПМС – потребнісно-мотиваційна сфера,

ІПС – інформаційно-пізнавальна сфера,

ЦС – цільовизначальна сфера,

ОРС – операційно-результативна сфера,

ЕПС – емоційно-почуттєва сфера.

Тема 1.1. Організаційне заняття. Техніка безпеки під час занять гуртка (теорія).

Компетентнісний підхід:

МЦК: Художньо-прикладна творчість та національні цінності, традиції, звичаї. Естетичний смак.

ПК: Особливості українських народних традицій. Вишивка, ручні роботи в народному побуті. Багатство стилів і композицій. Осередки народних промислів і ремесел.

ТК: Особливості регіональної творчості. Творчі майстерні. Народні майстри.

СК: Культура праці, художньо-естетична якість виконання виробів. Вироби ручної роботи, авторські вироби. Шляхи презентації виробів. Індивідуальна і колективна творчість.

ЕК: Саморегуляція настрою, розвиток саморефлексії, вміння працювати в колективі.

Особистісно орієнтований підхід:

ПМС: значущість результатів діяльності для власного розвитку, адаптації в житті; мотиви вибору гуртка

ІПС: базові знання і відомості з техніки безпеки та охорони здоров'я;

ЦС: моральні цінності та їх роль у роботі гуртка;

ОРС: виявлення здібностей, необхідних для виконання роботи в обраному напрямі; відомості про пізнавальну, перетворювальну, загальнонавчальну діяльність, самоорганізацію;

ЕПС: засоби впливу на емоційно-почуттєвий стан гуртківців.

Організаційно-середовищний етап пов'язаний з виявленням і врахуванням особливостей середовища, в якому організовується робота гуртка (спосіб організації передачі навчального матеріалу залежно від взаємодій педагогів та учнів; засоби, що забезпечують розвивальний ефект; переважаюча орієнтація гуртка відповідно до мети закладу; міжособистісна взаємодія). Рівень сформованості знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій учнів залежить від того, на яких засадах організована робота гуртка: гурток, організований за рішенням адміністрації ПТНЗ із врахуванням бажань учнів; гурток при кабінеті чи майстерні; гурток, який фінансується і контролюється провідним освітнім позашкільним закладом у системі ПТО області; гуртки, робота яких інтегрується в малій академії (художній, дизайну), що дає можливість розширити і поглибити мету як позаурочної, так і гурткової роботи, якісно змінити середовище навчального закладу.

В організаційному об'єднанні гуртків на базі ПТНЗ за зразком малої академії основним напрямом діяльності є: поглиблення професійної підготовки у неформальний спосіб на засадах добровільності, що передбачає залучення учнів до науково-дослідної, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в галузях науки, техніки, культури і мистецтва, що орієнтовані на професію; виявлення, розвиток і підтримка обдарованих учнів, здатних продовжити навчання на вищому ступені освіти, створення умов для їх творчої реалізації, професійного виховання; формування у гуртківців особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, техніки; розвиток естетичної свідомості та художньо-естетичної культури, здатності до самореалізації та самовдосконалення; залучення до популяризації предметів творчості, пов'язаних з художньою і техніко-технологічною культурами і традиціями.

Рефлексивно-оцінювальний етап орієнтований на визначення рівня розвитку рефлексивного мислення, пов'язаного з організацією і результативністю навчальної діяльності учнів. Оцінка розвитку виконується паралельно учнями і керівником, що дає можливість виявити адекватність самооцінки і напрям зусиль гуртківців стосовно розвитку тих чи інших власних якостей.

Критеріально-результативний блок відображає причинно-наслідковий зв'язок, який виникає через дію змін на сформованість компетентностей гуртківців. Змістова частина методики орієнтує на удосконалений зміст, а процесуальна частина на застосування тих методів і технологій, які сприяють індивідуалізації навчання, творчій, пошуковій і рефлексивній діяльності гуртківців. Зміни спрямовані на компетентності гуртківця: мотиваційно-ціннісну, пізнавальну, операційно-діяльнісну, творчу, соціальну та емоційну. Для визначення ступеню сформованості за відповідними критеріями, показниками і рівнями на початку і в кінці року визначають зміни в компетентностях гуртківців.

Мотиваційно-ціннісна компетентність. В основі мотиваційної сфери особистості лежать смисл і значущість діяльності, з якими пов'язані мотиви її виконання. У свою чергу цінності як поняття пов'язані зі значущістю результатів виконуваної діяльності чи з певними явищами. Спрямованість особистості на певний вид діяльності говорить про вибірковість її мотивів. Оскільки мотиваційна сфера має складну конструкцію, яка складається із смислів, мотивів, цілей, інтересів та емоцій, суб'єкти відрізняються їх співвідношенням і кількісними характеристиками. Цінності можуть бути як матеріальні, так і суб'єктні, орієнтовані, у першому випадку, на красу або потворність, корисність або безглуздість, у другому випадку, на певні цілі, вимоги, норми, оцінки, настанови, які панують у сучасному українському суспільстві щодо результатів людської діяльності та її культурних аспектів.

Структура мотиваційної сфери визначається за допомогою опитувальника В. Г. Горбачовського за такими компонентами: мотив внутрішній, мотив пізнавальний, мотив

уникнення, мотив змагання, мотив зміни діяльності, мотив самоповаги, а також значущість результатів, складність завдання, вольове зусилля, оцінка рівня досягнутих результатів, очікуваний рівень мобілізації результатів, оцінка власного потенціалу, намічений рівень мобілізації зусиль, закономірність результатів, ініціативність. Для прикладу на рис. 1 представлена структура мотиваційної сфери гуртківців на початок року.

Компоненти 1–6 пов'язані з оцінними процесами, а також розглядаються як рушійні сили розвитку діяльності, бо вони спонукають особистість до неї. Центральне місце в структурі займає мотив самоповаги, який розвивається на основі інших компонентів, а його вираженість пов'язується з рівнем домагань. Друга група компонентів (7–13) дає можливість встановити причинно-наслідкові відношення, що дозволяє віднести їх до прогностичних процесів, а самі компоненти розглядаються як необхідні умови досягнення поставлених складних цілей (тобто спрямованість гуртківців на складні завдання).

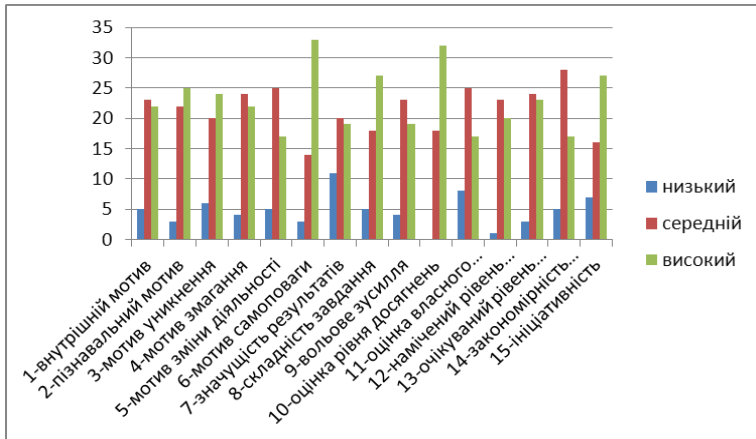


Рис.1. Компоненти мотиваційної сфери гуртківців на початок року

Останні два компоненти структури (14–15) – закономірність результатів та ініціативність – є інструментальними, бо дозволяють розуміти взаємозв'язок

між власними можливостями і результатом та впливом випадку на нього, а також важливість самостійності у постановці завдань. Сформованість цих компонентів є важливою передумовою для розвитку рефлексивних умінь особистості, адже вони є основою адекватної самооцінки.

Методика вивчення мотивації реалізується в три етапи: на першому етапі визначається початковий стан мотиваційних компонентів та їхній рівень, а також провідні компоненти (п'ять компонентів із найвищими значеннями); на другому етапі учні працюють над розвитком тих компонентів, які мають найнижчі значення; на третьому етапі повторно проводиться опитування і визначаються зміни, які відбулись в кількісному вираженні компонентів структури мотиваційної сфери. Отримана інформація є особливо цінною для керівника гуртка, оскільки вона дає можливість створити цілісну картину про мотиваційну сферу кожного гуртківця, його провідні мотиви та інтереси, виявити слабкі сторони і допомогти учневі знайти методи роботи над їх удосконаленням.

Сформованість мотиваційно-ціннісної компетентності визначається на початку і в кінці року за допомогою опитувальника В. Г. Горбачовського (дод. 3).

Пізнавальна компетентність у сфері гурткової діяльності визначається за навчальними досягненнями гуртківців при виконанні завдань чотирьох рівнів складності на початку і в кінці року. Вона пов'язана зі сформованістю в учнів навчально-пізнавального інтересу до видів діяльності з напрямку гуртка. Сформованість груп компонентів мотиваційної сфери (мотиви діяльності, розуміння причинно-наслідкового зв'язку, саморефлексія) позитивно впливає на розвиток пізнавальної компетентності. Через педагогічний вплив на відповідні компоненти мотиваційної сфери учнів керівник гуртка може суттєво вплинути на навчальні досягнення учнів. Педагогічна майстерність керівника гуртка виявляється в тому, щоб у гуртківця мотивацію досягнення високих результатів перевести у внутрішній план. Можна оцінювати якість виконання кожної групи завдань, що дає можливість відстежити рівень складності змісту і завдань, посильний для даного рівня гуртка (початковий основний,

поглиблений). Для характеристики навчальних досягнень найпростіше використати % якості виконання завдань. Зміст завдань має бути спрямований на виявлення обізнаності гуртківців у сфері діяльності гуртка, художніх і техніко-технологічних знань, а також знань із народного мистецтва.

Сформованість пізнавальної компетентності визначається на початку і в кінці року за навчальними досягненнями, які заносять у таблицю.

Операційно-діяльнісна компетентність інтегрує досвід у даній сфері гурткової роботи, художньо-естетичну культуру і смак, техніко-технологічну культуру, уміння і навички з відповідної діяльності. У разі впровадження сучасних підходів у роботу гуртків художньо-технічного або технічного профілів теж актуальними є питання художньо-естетичної та техніко-технологічної культур.

Уміння і навички гуртківців з напряму роботи гуртка визначені програмою, формуються за допомогою практико-орієнтованих технологій під час занять гуртка і вдосконалюються самостійною роботою. Темп засвоєння визначається програмою гуртка, а якість виконання – за поетапними результатами роботи (потемне і підсумкове оцінювання, підготовка і участь у конкурсах, підсумкових виставках тощо). Сформованість умінь і навичок визначається на початок і кінець навчального року.

Для багатьох напрямів гурткової роботи досвід залежить від того, чи вивчалась така діяльність у загальноосвітній школі на уроках технології. Досвід роботи в практико-орієнтованих гуртках визначається кількістю виготовлених предметів, проте завжди актуальним залишається питання узгодження продуктивності гуртківця з якістю виконання і рівнем художньо-естетичного виконання виробів. Тому в гуртку має проводитися систематична робота з розвитку техніко-технологічної, художньо-естетичної культури і смаку учнів.

Для визначення змін у розвитку художньо-естетичної культури використовують такі *критерії*, як естетична свідомість, естетичний світогляд, художньо-естетичний смак, художня освіченість, художньо-естетичні цінності і здібності. Зміни визначаються за показниками: в *естетичній*

свідомості – почуття прекрасного, естетичне ставлення до результатів роботи, наявність позитивних емоцій під час виконання роботи, задоволення від сприймання художньо-естетичних явищ, заспокоєння від задоволення потреби в естетичних враженнях; в *естетичному світогляді* – потреба в естетичному пізнанні та художній творчості, наявність художньо-естетичних ідей, інтересів, мети, переконань, ідеалів, розуміння прекрасного, зростання якості фантазій; у *художньо-естетичному смаку* – естетичне судження та оцінка, емоційно-почуттєве переживання сприйняття об'єкта з позицій мистецтва; у *художній освіченості* – обізнаність у видах естетичної діяльності, видах і жанрах мистецтва, художніх стилях і напрямках у мистецтві; у *художньо-естетичних цінностях* – реалізація їх у повсякденну і професійну діяльність; у *художньо-естетичних здібностях* – уміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, давати художньо-естетичну оцінку, вирізняти рівень власних здобутків, володіння художньо-естетичними нормами, розвиненість образного і художнього мислення.

Зміни в художньо-естетичній культурі визначаються за трьома рівнями: *низький* – низький прояв або відсутність самостійності у судженнях, аналізі, оцінці явищ; байдужість, відсутність ідеалу, низька потреба в естетичній насолоді та художній освіченості; *середній* – самостійність в аналізі, оцінці та судженнях щодо відповідності виконаної роботи встановленим нормам, наявність художньо-естетичного ідеалу, знань видів і жанрів мистецтва, особливостей народного мистецтва, естетичних і художніх понять, усвідомлення власного і чужого художньо-естетичного досвіду; *високий* – самостійність в аналізі, оцінці та судженнях щодо відповідності виконаної роботи встановленим нормам, наявність художньо-естетичного ідеалу, знань видів і жанрів мистецтва, особливостей народного мистецтва, естетичних і художніх понять, усвідомлення власного і чужого художньо-естетичного досвіду, розвинутість образного і художнього мислення, високі вольові якості та витримка.

Для визначення змін у розвитку техніко-технологічної культури використовують *критерії*, які відповідають

структурі технологічної культури і за показниками компонентів, що доповнені елементами технічної культури (див. параграф 1.5). Зміни в техніко-технологічній культурі визначаються за трьома рівнями (низький, середній і високий).

Серед чотирьох складових операційно-діяльній компетентності найбільшу вагу мають уміння і навички, які кількісно вимірюються і записуються у таблицю. Вони доповнюються особистісним досвідом у провідній діяльності, який зростає протягом навчального періоду (оцінюється кількістю завершених робіт), а також рівнем художньо-естетичної культури, художньо-естетичним смаком, які проявляються у виробках, та техніко-технологічною культурою, яка визначає досягнутий рівень майстерності. Визначення рівня операційно-діяльній компетентності здійснюється за допомогою факторно-критеріальної моделі формування по чотирьох рівнях (високий, середній, низький, дуже низький) тільки на кінцевому етапі (дод. 4).

Зміни в *творчій компетентності* гуртківця визначаються за такими параметрами: наявність і рівень творчих здібностей та нахилів, характер і стиль творчої діяльності; вміння шукати нові способи виконання роботи і вибір з них раціональних; самостійне визначення технології виготовлення; розв'язок творчих завдань. Для характеристики творчих здібностей учнів використовують опитувальник Е. Джонса, який фокусує увагу на елементах, пов'язаних із творчим самовираженням (дод. 5), індикатор М. Кіртонна для виявлення типу інноваційного мислення (дод. 6) , а також визначаються легкість і продуктивність розв'язку творчих завдань.

Особливістю опитувальника Е. Джонса є те, що в середовищі гурткового заняття в обстановці соціальної взаємодії учень може здійснити самооцінку, а педагог експертну оцінку його творчих здібностей. У цьому разі можна встановити адекватність відповідей гуртківця реальному стану розвитку його творчих здібностей за такими параметрами: самооцінка вища за оцінку педагога, оцінка педагога вища за самооцінку, оцінка і самооцінка збігаються. Оскільки керівник гуртка потребує часу на виявлення в учнів

творчих здібностей, то це опитування проводиться через певний час, достатній для вивчення гуртківців. Одержана інформація дає можливість педагогу виявити напрями роботи з кожним учнем стосовно врівноваження самооцінки (не зависока і не занижка), а також спонукає до відстеження змін у творчих здібностях гуртківців.

За допомогою індикатора М. Кіртона на початку і в кінці навчального року в учнів визначається тип інноваційного мислення, тобто стиль, якому особа віддає перевагу в творчій діяльності. Як правило, в гуртку є один-два суперінноватора чи інноватора, довкола яких групуються невиражені інноватори та адаптери. Цілеспрямована робота керівника гуртка з розвитку мотивів учнів призводить до перерозподілу гуртківців по групах. Важливо акцентувати увагу учнів на те, що у творчій діяльності потрібні усі стилі інноваційного мислення. Знаючи своє місце між полюсами на шкалі інноваційного мислення, учні будуть усвідомлювати особливості свого стилю мислення, а також розуміти, над розвитком яких механізмів творчості їм треба працювати.

Уже з перших занять керівник гуртка повинен формувати в учнів основні поняття технологічної основи діяльності, пов'язані з технологіями виконання робіт (прийом, операція, суміщення операцій, раціоналізація, винахід), підкреслюючи їх значення для розвитку творчості. У цьому контексті педагогом особлива увага звертається на розвиток у гуртківців уміння шукати нові способи виконання роботи і здійснювати з них вибір раціональних, самостійно визначати технології виготовлення, а також корисність розв'язування творчих завдань для розвитку мислення.

Для визначення рівня сформованості **соціальної компетентності** гуртківців вибирають критерії та параметри, за якими простежується її сформованість і розвиток: *культурний* – культура загальна, культура праці; *виховний* – вихованість, здатність до співпраці, самореалізація; *соціальний* – власний соціальний досвід.

Культура праці є важливим індикатором соціального розвитку людини. Вона зростає в міру активізації інтегративних зв'язків між соціальною, діяльнісною і творчою сферами. Її визначають за такими показниками: у

гурткової роботі – охайність, якість, завершеність виконання роботи; чистота і раціональне використання робочого місця, інструменту, матеріалів; у *творчій* діяльності – творчість з рівня «для себе» перейшла на вищі, тобто «для себе та оточення» і «для себе та усіх»; у *соціальній* сфері – зростання власного соціального досвіду завдяки участі у спільних проектах, виставках, конкурсах, через оприлюднення результату творчості в гуртку.

Емоційна компетентність гуртківця – це *здібність узгоджувати власні дії з внутрішнім планом почуттів і бажань, що спирається на його поінформованість в емоційній сфері, саморегуляцію, емпатію, експресивність, навички адекватної до ситуації рефлексії*. Вона тісно пов'язана з мотиваційною сферою особистості. Для визначення рівня сформованості емоційної компетентності гуртківців було використано методика Д. В. Люсіна, опитування за якою проводиться на початку і в кінці навчального року (дод. 7).

Методика розвитку емоційної компетентності полягає в тому, що на першому етапі діагностують стан емоційного інтелекту за компонентами його структури (МП – розуміння чужих емоцій, МУ – управління чужими емоціями, ВУ – управління своїми емоціями, ВЕ – контроль експресії, ВП – розуміння своїх емоцій, ПЕ- розуміння емоцій, УЕ – управління емоціями, ОЕІ – інтегральний показник емоційного інтелекту). Отримана покомпонентна картина задає напрям особистісних змін. На другому етапі відбувається вплив різних чинників, метою чого є добитися позитивних змін в емоційній компетентності особистості. На третьому етапі проводиться діагностика змін емоційного інтелекту і визначається їх якісне спрямування (позитивне чи негативне). Одержана відповідь свідчить про ефективність впливів на емоційну компетентність. Оскільки робота над розвитком емоційної компетентності особистості є неперервним процесом, то керівник гуртка має час від часу знову звертатися до діагностики змін. Якщо учень займається у гуртку 3 роки, то можна побачити реальну картину змін, які відбуваються в його емоційній сфері.

Таким чином, реалізація у гуртковій роботі педагогічної моделі формування компетентностей учнів дозволяє сформувати в них життєво важливі компетентності, а також показати необхідність роботи над їх розвитком.

3.3. Пошукова і проектна діяльність гуртківців

Сьогодні в освіті пошукова діяльність тих, хто навчається, розглядається як дієвий чинник формування культури особистості. Цей процес може бути контрольований педагогом або здійснюватися самостійно. Незалежно від того, яким чином перебігає процес, важливим є його результат.

Соціально бажаним результатом пошукової діяльності є формування креативної, вільної особистості (адже справжня творчість не терпить обмежень), що є суб'єктом культури, в якій вона прагне реалізуватися. Для цього потрібно мати знання і навички щодо пошуку потрібної інформації та вміння трактувати ті смисли, які закладені в ній. Ці смисли можна зрозуміти, якщо вмієш користуватися екстралінгвістичними чинниками, до яких учені відносять фонові знання, пануючі погляди, правила, настанови тощо [27, с. 398]. А завдання педагогів полягає в тому, щоб учні через тексти, в яких фіксується упорядкована інформація про світ, отримували потрібні знання, засвоювали норми і правила не лише організації ефективної діяльності, але й культурної поведінки.

Ознайомлення учнів із культурними цінностями стимулює розвиток творчого потенціалу і спонукає до саморефлексії, орієнтує на «трансляцію та закріплення тих знань, які дають особистості змогу долати типові проблеми у різних сферах її життєдіяльності» [27, с. 398]. Тому пошукова діяльність учнів є потужним чинником передачі соціокультурного досвіду, який може стати міцним фундаментом особистісної гуманітарної культури.

Щоб залучити учнів до пошукової роботи, керівник гуртка разом з ними вже з перших занять визначають теми, зміст яких може збагатитися знахідками учнів, зафіксованих в індивідуальних рефератах, а додатки у вигляді практичних прикладів, креслень і фотографій поповнять дидактичний

матеріал. Вже на самому занятті відбувається колективне обговорення інформації гуртківцями і дається її оцінка. Як показує досвід, якщо перші реферати були недостатньо опрацьовані в плані оформлення, змістового наповнення і використаних джерел, то з часом ситуація позитивно змінювалась. Під час обговорення керівник гуртка звертає увагу на культуру оформлення рефератів, і з часом у гуртківців виробляється певний стиль оформлення, який в жодному разі не обмежує індивідуальність виконавця, а свідчить про зростання культури праці. Тексти стають структурованими, що полегшує пошук потрібної інформації.

Банк інформаційного забезпечення гурткової роботи щороку поповнюють реферати гуртківців. Цими роботами користується не лише керівник гуртка, але й учні. Такий підхід до формування інформаційної бази гурткової роботи стимулює гуртківців відповідально ставитись до підготовки рефератів.

Теми для написання рефератів і виступів на заняттях гуртків залежать від профілю гуртка і зацікавлень учнів.

Для гуртків *художньо-прикладної творчості* можна запропонувати таку тематику:

1. Національний костюм українців.
2. Прикраси як частина жіночого одягу.
3. Основні мотиви української вишивки.
4. Витоки української (слов'янської) символіки.
5. Сакральна вишивка.
6. Культура одягу – ознака загальної культури людини.
7. Вишивка у весільних обрядах українців.
8. Сучасні техніки в рукоділлі.
9. Народність у творах українських художників.
10. Народні художні ремесла і промисли: регіональний аспект.
11. Леонардо да Вінчі і сакральна геометрія (пропорції людського тіла).
12. Народні майстри та їх творчість (регіональні особливості).
13. Яворова віть (особливості яворівського стилю у вишивці, різьбленні).
14. Історія вишивки бісером.

15. Мистецтво амігурумі (плетені гачком мініатюри).
16. Чарівні сніжинки з паперу (витинанки).
17. Дивовижні квіти з бісеру.
18. Квіти з ниток і дроту.
19. Стилї молодіжної моди.
20. Види кольорових візерунків на плетених виробах.
21. Види оздоблення одягу.
22. Писанкарство в Україні.
23. Модна вишивка.
24. Творчість дизайнерів плетених виробів.
25. Квіти в прикрасах та аксесуарах з бісеру.
26. Стилї «печворк».
27. Що можна виготовити із залишків вовни.
28. Подарунки власними руками.
29. Витоки техніки макраме.
30. Що про тебе говорить одяг?

Для учнів гуртків *художньо-технічної творчості* (дизайну) цікавими і корисними можуть бути такі теми:

1. Творчість за законами краси.
2. Художньо-естетичні аспекти виробництва.
3. Дизайн на виробництві.
4. Художньо–промислова освіта.
5. Естетичні та технічні ідеали в розвитку суспільства.
6. Дизайн в автомобільній промисловості.
7. Художнє конструювання і проектування в промисловості.
8. Дизайн виробів (за галузями).
9. Особливості формоутворення в дизайні.
10. Ергодизайн та чинники його розвитку.
11. Предметний дизайн і ринок.
12. Авторський і серійний дизайн.
13. Види форм у дизайні.
14. Джерело ідей художньо-технічної творчості.
15. Естетичні властивості різних матеріалів.
16. Стилєві особливості промислових виробів.
17. Виробнича графіка.
18. Роль музею у розвитку художньо-технічної творчості.
19. Художній метал в архітектурі міста.

20. Секрети ювелірного мистецтва.
21. Ковальство у сучасному світі.
22. Традиція ковальських фестивалів.
23. Естетика в робітничій професії.
24. Втілення ідей в камені.
25. Кам'яне диво.
26. Мистецтво у розвитку технічної думки.
27. Скіфська піктораль.
28. Естетика техносфери.
29. Формоутворення різального інструменту.
30. Дума про дзвін (поема Й.Ф.Шіллера).

Учні гуртків *художньої творчості* можуть розробляти такі теми:

1. Художня культура народу.
2. Художньо-естетичні погляди українців.
3. Мистецтво як духовне надбання людства.
4. Візантійські впливи на українське мистецтво.
5. Античні сюжети в творчості художників.
6. Релігійні сюжети в творчості художників.
7. Художні школи митців.
8. Митець і його час.
9. Художник і його майстерня.
10. Українські митці в світі.
11. Найвідоміші художні музеї світу.
12. Художні музеї України.
13. Художні скарби України.
14. Музика живописних творів і образність музики.
15. Фотомистецтво.
16. Колір в мистецтві.
17. Історичні стилі європейської естетичної культури.
18. Народність мистецтва.
19. Сучасні стилі в мистецтві.
20. Порівняльні технічні властивості зображувальних матеріалів.
21. Майстри пейзажу.
22. Майстри сакрального живопису.
23. Живопис на скла.
24. Художній розпис тканин.
25. Художній розпис дерева.

26. Художній розпис порцеляни і кераміки.

27. Сучасні жіночі прикраси.

28. Відомі митці регіону.

29. Втілення ідеї в мистецькому творі та професійна майстерність.

30. Мої враження від творів ... (на вибір).

Реферат – це творча робота, в якій на основі аналізу явищ, закономірностей і фактів, відомих з різних джерел, робляться власні висновки. Тому педагогічна цінність підготовки рефератів полягає у розвитку самостійності, рефлексивного, евристичного і критичного мислення учнів, які є важливими елементами творчої діяльності особистості.

Загальноприйняті вимоги до *структури реферату*: титульна сторінка, зміст, вступ, основна (теоретична) частина, практична частина, висновки, використані джерела, додатки.

У змісті наводяться заголовки рубрикації інформації в тексті. У навчально-методичній літературі, використовують такі види рубрикації: частина, розділ, параграф. Скорочувати заголовки як у змісті, так і в тексті не можна. Усі заголовки починаються з великої літери і закінчуються без крапки на кінці.

У вступі коротко характеризується тема та визначається її актуальність, теоретична і практична значущість для гуртківців, формулюються основні завдання, які стоять перед учнями при засвоєнні наведеної в рефераті інформації. Обсяг вступу – 2–3 сторінки.

Основна частина реферату переважно присвячується теорії. У ній даються визначення, розглядаються поняття, які мають відношення до теми. Цінність інформації зростає, якщо проводяться паралелі з іншими суміжними темами, У такий спосіб реалізуються міжпредметні (інтегративні) зв'язки. Щоб успішно написати реферат за вибраною темою, необхідно підібрати джерела, які можуть бути паперовими чи електронними. За аналізом використаних джерел складається план, який допоможе логічно висвітлити тему. Від уміння учнів працювати з джерелами залежить повнота висвітлення теми. Якщо тема має практичне значення для гуртківців, то в рефераті додають практичну частину.

Завершується реферат висновками, які робить виконавець після всебічного вивчення теми. Це найважливіша частина реферату, якість якої свідчить про рівень проведеної роботи. Висновки мають бути лаконічними, конкретними і добре продуманими, а також містити практичні рекомендації для гуртківців.

Для гуртківців реферат повинен мати практичну значущість, тому дуже добре, коли він буде збагачений додатками.

Використані джерела найчастіше подаються в алфавітному порядку. Вони повинні містити повну інформацію про джерело: автор, назва, тип джерела (посібник, довідник, періодичне видання тощо), місто видання, видавця, рік, кількість сторінок. Вміти працювати з інформаційним джерелом означає, що читач націлений на читання і має подбати про створення умов для натхнення. Якщо є натхнення, то менше потрібно прикладати вольових зусиль для роботи з джерелом.

Тематика пошукової роботи гуртківців з технічної творчості в професійно-технічному навчальному закладі має бути спрямована на ознайомлення з загальними основами технічної та професійної творчості:

1. Загальна будова основних частин машини.
2. Основні прийоми управління машиною. Поняття про ергономіку (відповідно до галузі).
3. Дизайн машини (приладів).
4. Економічні основи створення конкурентної техніки.
5. Екологічний аспект виготовлення техніки.
6. Техніка і технології нового покоління (відповідно до галузі).
7. Творчість в галузі.
8. Як стати винахідником?
9. Винаходи, що змінили галузь.
10. Як виникла галузь та її місце в розвитку економіки.
11. Практична цінність винаходу.
12. Інтеграція професій та її роль у професійній творчості.
13. Де винахідник бере ідею?
14. Феномен Ніколо Тесла в науці та техніці.

15. Роль раціоналізаторства в удосконаленні професійної творчості.

16. Творче мислення в професії.

17. Симетрія в природі.

18. Закони краси в техніці.

19. Техніка майбутнього.

20. Чи має місце випадок у творчості?

Гнучкий спосіб організації навчального процесу в гуртку дозволяє орієнтувати учня на виготовлення продукту, який має для нього суб'єктивну цінність і практичну значущість, проте потребує мобілізації усіх ресурсів. Саме через мобілізацію ресурсів відбувається розвиток гуртківця та його творча самореалізація. Цей спосіб втілюється в *методі проєктів*, який дозволяє інтегрувати все найважливіше в навчанні особистості: активність, пізнавальний інтерес і свідому самореалізацію.

Найбільш універсальною ознакою класифікації проєктів є зміст (В. Д. Симоненко). За змістом проєкти поділяються на інтелектуальні, матеріальні, екологічні, обслуговуючі (сервісні) та комплексні. Особливістю методу проєктів є дослідницький характер його змісту. При виборі типу і теми проєкту необхідно виходити з педагогічної проблеми, бажання і схильностей учнів, матеріально-технічних можливостей його виконання тощо.

Перш ніж приступити до виконання проєкту необхідно скласти алгоритм роботи:

1. Усвідомлення потреби в проєкті.

Яку проблему вирішить готовий проєкт?

Формулювання суті проблеми (чітко і коротко).

Яку і кому він принесе користь?

Що треба зробити для вирішення проблеми?

Викладення ідеї про те, як вирішується проблема в загальному.

2. Дослідження і розвиток ідеї

Пошук потрібної інформації в різних джерелах та сортування за змістом.

Аналіз альтернативних рішень і вибір оптимального.

Визначення часу на виконання проєкту.

Визначення виду і кількості необхідних матеріальних ресурсів, способів їх придбання.

Визначення вартості.

Визначення способу репрезентації проекту.

Оформлення проекту.

3. Планування і виготовлення

Розбивка роботи на етапи.

Визначення обладнання.

Виконання етапів роботи.

4. Оцінювання і презентація.

Чи вирішена проблема?

У чому слабкі сторони проекту?

Як його можна вдосконалити чи поглибити в майбутньому?

Орієнтовні теми проектів для гуртків *художньо-технічної* та *технічної творчості*:

1. Внесок Леонардо да Вінчі в розвиток техніки.

2. Культурна спадщина галузі.

3. Регіональний аспект розвитку етнодизайну.

4. Українські винахідники в галузі.

5. Відкриття, які дали поштовх розвитку галузі.

6. Як комп'ютерна революція змінила галузь.

7. Розвиток технічних систем галузі.

8. Українські дизайнери (на прикладі галузей)

Таким чином, пошукова і дослідницька робота гуртківців є важливим інструментом самоосвітньої діяльності, інтенсивність якої позитивно впливає не лише на пізнавальні процеси, але й підвищує в учнів загальний рівень культури. Робота учнів над рефератами чи проектами зазначеної тематики в гуртках художньої, художньо-прикладної, художньо-технічної і технічної творчості частково компенсує відсутність системного естетичного виховання та системної роботи з технічної творчості в професійно-технічних навчальних закладах. У додатку 8 наведено рекомендовану літературу з розвитку творчості, а також літературу для ознайомлення з основними положеннями коучингу, які можна використати у практичній роботі.

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні, як і в попередні роки, теж існує проблема вільного часу особистості. І можливостей її вирішити стало набагато більше, проте залишається відкритим питання змісту вільного часу, оскільки у різних категорій людей є своє бачення вирішення проблеми. Але, без сумніву, більшість поглядів збігаються на тому, що рівень використання вільного часу має носити творчий, а не споживацький характер.

У напрямі змістовного наповнення вільного часу учнів велику роботу проводять позашкільні освітні заклади. Для цього вони мають кваліфікований штат, фінансування і, в основному, централізовану підготовку методичного забезпечення (навчальні програми гуртків).

У професійно-технічній освіті особлива увага надається змістовому наповненню позаурочної роботи і вільного часу учнів. Але й тут, не дивлячись на увагу, є багато невирішених проблем. Однією з головних проблем є недостатній рівень методичної компетентності педагогів щодо впровадження сучасних підходів в гурткову роботу, що більшою мірою пояснюється відсутністю необхідної методичної літератури. Іншими не менш важливими є проблеми фінансування і якості проведення роботи.

Пропонований посібник не претендує на повноту вирішення проблеми, але він показує алгоритм, який з певною корекцією можна з успіхом використати для будь-якого напрямку роботи гуртка. При відповідальному ставленні педагога до роботи і у взаємодії з психологом закладу можна вирішити питання підвищення життєво важливих компетентностей учнів і, що особливо важливо, показати їм, як звільнитися від стримуючих факторів творчої діяльності.

Теперішні досягнення науки, техніки і технології сприяють поступу суспільства не лише тому, що їх використовують на виробництві. У людини все більше з'являється вільного часу, який вона може використати для задоволення незбагненого прагнення пізнавати себе і навколишній світ, отримуючи для себе певні дивіденди.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бала, Р.Д. Функціональне та змістове значення коучингу на підприємстві / Р.Д. Бала // Наук. вісник Нац. лісотехн. ун-ту : зб. наук.-тех. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.14. – С. 158-161.
2. Биковська, О.В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : монографія / О.В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 356 с.
3. Борев, Ю.Б. Эстетика / Ю.Б. Борев. — 4-е изд., доп. — М. : Политиздат, 1988. – 399 с.
4. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посібник / О.І. Власова. – К. : Либідь, 2005. – 400 с.
5. Воловик, А. Педагогіка дозвілля / А. Воловик, В. Воловик. – Харків : ХДАК, 1999. – 332 с.
6. Етика і естетика : навч. посібник / Петрушенко В.Л. та ін. ; за ред. В.Л. Петрушенко. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2000. – 180 с.
7. Єльнікова, Г.В. Технологія розробки інструментарію кількісного вимірювання якості освіти в навчальному закладі / Г. Єльнікова // Якість освіти (управлінський аспект) : зб. / наук. ред.-упоряд. Л.Д. Покроєва, Г.Ю. Кравченко. – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2011. – С. 8–25.
8. Исаев, А.А. О ценности цвета в искусстве живописи / А.А. Исаев // Ценности интеллигентного мира : сб. статей Всерос. науч. конф. : в 2 т. / под ред. А.М. Арзамасцева. – Магнитогорск : МГТУ, 2006. – Вып. 3. – Т.2. – С. 62–71.
9. Киричук, Е.И. Организация свободного времени учащихся профтехучилищ / Е.И. Киричук, В.И. Стахневич. – К. : Вища школа, 1983. – 96 с.
10. Литвин, А.В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня / А.В. Литвин. – Львів : СПОЛОМ, 2014. – 76 с.
11. Маслоу, А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу ; пер. с англ. – М. : Смысл, 1999. — 425 с.
12. Матієць, Є.Є. Естетичний компонент інженерного мислення / Є.Є. Матієць // Філософська і соціологічна думка. – 1989. – №4. – С. 98.

13. Методики діагностики загальної обдарованості школяра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vzman.lutsk.ua/file/k50.doc>
14. Модернізація освіти в Україні: Проект ПРООН «Освітня політика та освіта «рівний – рівному» / під ред. О. Овчарук, О. Локшиної. – К. : «К.І.С.», 2004. – 32 с.
15. Мойсеюк, Н.Є. Педагогіка : навч. посібник / Н.Є. Мойсеюк. – 4-е вид., доп. – К. : [б. в.], 2003. – 615 с.
16. Нові соціальні ініціативи Президента України: діти – майбутнє України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/initiative_11.pdf
17. Петрушенко, В.Л. Епістемологія як філософська теорія пізнання : монографія / В.Л. Петрушенко. – Львів : Вид-во «Львівська політехніка», 2000. – 296 с.
18. Поліщук, О. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс : монографія / О.П. Поліщук. – К. : Вид-во ПАРАПАН, 2007. – 208 с.
19. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / під кер. В.Б. Шапаря. – Харків : Прапор, 2009. – 672 с.
20. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. посібник / за ред. В.В. Рибалки. – К. ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 388 с.
21. Разумный, В.А. Художественная педагогика / В.А.Разумный. – Режим доступу: http://www.koob.ru/razumnii_vladimir_aleksandrovich/hud_red
22. Селевко, Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. Том 1. / Г.К.Селевко. – [В 2-х т.] – М. : НИИ школьных технологий, 2008. – 816 с.
23. Симоненко, В.Д. Технологическая культура и образование /В. Д. Симоненко. – Брянск : Изд-во БГПУ, 2001. – 214 с.
24. Стешенко, В.В. Основні підходи до визначення змісту і структури технологічної освіти в Україні (щодо проекту Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України) / В.В.Стешенко // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного

- університету. Педагогічні науки. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – №03 – С.216–222.
25. Сухович, Г. Факторно-критеріальна модель захисту науково-дослідницької роботи учня – члена Малої академії наук учнівської молоді / Г.Сухович // Система оцінювання 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://man.gov.ua/ua/activities/competition_protection/year-2014/assessment-2012
26. Уитмор, Дж. Coaching – новий стиль менеджмента и управління персоналом : практ. пособие / Дж. Уитмор : пер. с англ. - М. : Изд-во «Финансы и статистика», 2005. – 160 с.
27. Федоренко, С. В. Роль педагогічного дискурсу як змістової детермінанти формування гуманітарної культури студентів/ С.В. Федоренко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / [за ред. О.В. Сухомлинської, І.Д. Беха, Г.П. Пустовіта, О.В. Мельника ; літ. ред. І.П. Білоцерківець]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С.397–400.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фрагмент заняття, на якому визначається значущість гурткової роботи та очікування від неї у гуртківців

ЧИ МОЖЕ ГУРТОК ЗМІНИТИ МОЄ ЖИТТЯ?

Задачі для керівника гуртка:

1. Вибрати вектор розвитку особистості гуртківця на час навчання в гуртку (від 1 до 3 років).
2. Вплинути на відповідальність гуртківців за роботу в гуртку та своє життя.

Задачі для учнів:

1. Поглянути на своє життя як на проект, який можна конструювати, прогнозувати, коректувати, змінювати.
2. Ознайомитися з інструментом, який дозволить змінити життя і запустити його по-новому.
3. Знайти свій інтервал зростання для досягнення гармонії у житті.

Форма проведення: тренінг.

Цільова аудиторія: гуртківці.

Цільові орієнтири гуртківців:

Що потрібно подолати гуртківцям: невміння спілкуватися з людьми поза закладом; труднощі в налагодженні контактів із дорослими, ровесниками; відчуженість і недовіру до людей, відсторонення від них; низький рівень розуміння суспільних норм, правил, необхідності їм відповідати (соціальний інтелект); байдужість до оточуючих і безвідповідальність; споживацьке ставлення до всього; невпевненість у собі та низьку самооцінку, відсутність цілеспрямованості у житті; несформованість вольової сфери для подолання труднощів; несформованість мотиваційно-ціннісного ставлення до потреб різного рівня; бажання бути непомітним і ні за що не відповідати або привертати увагу за допомогою будь-яких засобів; несприйняття критики і надмірне самолюбство; швидкоплинність інтересів і бажань; схильність до саморуйнівної поведінки.

Очікувані результати:

Яку користь будуть мати гуртківці: навчаться ставити і формулювати цілі; знайдуть орієнтир для своєї діяльності в гуртку, навчальному закладі та в житті; побачать свої можливості, наявні ресурси та інтервал зростання; розумітимуть головні життєві цінності; зрозуміють потребу у змінах; визначать точку відліку і почнуть рухатися вперед.

Методичний інструментарій: «Колесо гармонії», лінійка зі шкалою (шкала має лише поділки без написів).

Опис методичного інструментарію. «Колесо гармонії» має вісім секторів, які відображають важливі сфери життя людини. Порушення у цих сферах здатні викликати дисгармонію, яка при поглибленні може спричинити саморуйнацію особистості. Ідея використання «колеса» (хоча це може бути і таблиця з колонками) ґрунтується на тому, що особистість, знаючи норму і власні недоліки, може скласти план подолання недоліків, але за умови, якщо чітко знає свою життєву мету і цілі. Те саме можна зробити для групи, коли провідною метою є формування згуртованого колективу. Тому, залежно від мети, перед початком керівник гуртка готує або одне «колесо гармонії» (форма за вибором) для всіх, або для кожного гуртківця. У ньому проставлені тільки назви сфер (суспільство, спілкування, я сам, світ для мене, зміст і цінності, корисні звички, успіх і досягнення, самоудосконалення). Для кращого усвідомлення глибини змісту можна для кожної сфери використати метафори, зрозумілі для учнів.

Послідовність проведення тренінгу:

Крок 1. Розглянемо в «Колесі гармонії» важливі для вас життєві зони, такі як:

Суспільство. Що значить жити у суспільстві? (Навчитися налагоджувати відносини і стосунки, адаптуватися, бути зрозумілим для оточуючих). Що мені особисто потрібно змінити в собі, щоб бути прийнятним у суспільстві?

Спілкування. Яка мета спілкування? (Будувати відносини з найближчими людьми, з друзями, чужими). Які особисті якості мені потрібно розвивати в собі для цього?

Я – САМ. Я хочу себе пізнати. (Хто я? Чим можу пишатися? Який я?). Які якості потрібно мені розвивати, щоб не бути непоміченим?

СВІТ – для МЕНЕ. Чого я хочу від світу? (Що мені надає, які можливості відкриває планета, держава, навчальний заклад, гурток щоб я зміг жити щасливо?) Що мені потрібно зробити, щоб взнати про це?

Зміст і Цінності. Яка моя роль у цьому світі? (Заради чого або кого я живу? В чому моя місія? Чому цей гурток припав мені до душі?). За що я ціную заняття в гуртку, що вони можуть дати мені для життя?

Корисні звички. Які звички потрібно мати, щоб якісно жити? (Які корисні звички мені потрібно засвоїти, щоб підвищити якість життя?). Що я повинен робити по-іншому?

Успіх, досягнення. Чого я прагну у недалекому майбутньому? (Яких вершин мені хочеться досягнути у напрямі діяльності гуртка після закінчення навчального закладу?). Що потрібно зробити для досягнення успіху в напрямі гурткової діяльності?

Самовдосконалення. Я прагну стати кращим, досконалішим. (Чи я готовий на шляху самовдосконалення зустріти труднощі, які вносять в моє життя дискомфорт?) Що я буду робити найближчим часом?

Крок 2. На шкалі часу виберемо часовий період, через який життя стане гармонійним (до п'яти років).

Крок 3. На «колесі» вибираємо будь-яку зону і від неї починаємо заповнювати решту сім за 10 бальною шкалою. На кожній зоні буде розташовуватися точка.

Крок 4. З'єднуємо точки в секторах і отримуємо фігуру. На що схожий контур фігури? А чого хочеться? Що треба зробити, щоб заокруглити дані в секторах кола, гармонізувати?

Крок 5. Подумайте і виберіть зону, в якій початкові зміни автоматично призведуть до змін в інших зонах. Яка це зона? Проведіть вектор із центру колеса вздовж цієї зони – це і буде початок змін!

Крок 6. Які кроки в цій зоні ви зробите в найближчі 3 дні? Запишіть їх.

Колесо має вигляд десяти вписаних концентричних кіл, які діагоналями поділені на вісім секторів. У разі акценту на мотиваційно-ціннісну сферу учень записує від першого кола вверх у порядку зростання значущості в даній зоні ті якості та чесноти, які є в нього, а зверху донизу розташовує ті якості, яких треба досягнути. На стику кіл і буде точка (тобто частина дуги). Обвівши ці частинки дуг, кожен гуртківець отримає фігуру, за контуром якої можна зробити висновок про ступінь розбалансованості у нього сфер. Таким самим чином можна виділити вісім умінь, які формуються в гуртку, і визначити балом ступінь їх сформованості.

ЗМІСТ СПІЛЬНОГО КОЛЕСА ГАРМОНІЇ

Таблиця 1

Сфера (зона)	Метафора	Зміст
<i>Успіх, досягнення</i> В людини є всі ресурси для досягнення того, чого вона насправді прагне	Під лежачий камінь вода не тече.	
<i>Самовдосконалення</i> Зміни неминучі.	Усе в житті змінюється. Двічі в одну воду не ввійдеш.	
<i>Корисні звички</i> Наміри мають бути такими, щоб зміни були корисними.	Бути щасливим і успішним не значить повністю змінювати себе, потрібно знайти те, що найбільш підходить для вас і по максимуму це використати.	
<i>Змісти і цінності</i> Наміри завжди позитивні.	Не женися за щастям — воно завжди перебуває в тобі самому. <i>Піфагор</i>	
<i>Спілкування</i>	Спілкування – це	

Інформаційний канал зв'язку.	найбільша розкіш у нашому технізованому світі.	
<i>Суспільство</i> Зі всіма все добре! І зі мною також!	Щоб ми не робили, завжди знайдеться хтось, хто з нами буде не згодний. Ми самі маємо вирішити, що нам робити. <i>Із притчі</i>	
<i>Я сам</i> Людина в кожний момент часу робить найкращий вибір.	Ми самі обираємо свої радощі і печалі задовго до того, як відчуваємо їх. <i>Халіль Джебран</i>	
<i>Світ для мене</i> В людини є всі ресурси для досягнення того, чого вона насправді прагне.	Я можу досягнути всього, про що я мрію.	

Додаток 2

ВИЗНАЧЕННЯ МОТИВУ ВИБОРУ ГУРТКА

Опитування проводиться з метою виявлення мотивів на види праці в гуртку. Просимо Вас відповісти на низку запитань:

1. Скільки Вам років:
2. Ваша стать:
3. Яку професію опановуєте:
4. Чи вивчали Ви в школі креслення (підкреслити потрібне): Так / Ні

5. Якщо в школі вивчали креслення, чи подобався Вам цей предмет (підкреслити потрібне):

Так Ні

6. Який вид праці Ви вивчали у 9 (11) класі на уроках з трудового навчання (Технології) (підкреслити потрібне):

Художня робота з деревом

Художня робота з металом

Художні ремесла

Швейна справа

Електротехнічні роботи

Металообробка

Деревообробка

Робота з інформацією

Вирощування рослин та догляд за ними

Допишіть інший вид праці (якщо є потреба)

6. Чи маєте Ви хист до малювання (підкреслити потрібне):

Так / Ні

7. Чи виникає у Вас потреба в отриманні естетичних вражень (хочеться оглядати картини, одяг, прикраси, ілюстровані книги, гарні журнали):

Так / Ні

7. Чи вважаєте Ви, що більше інформації про естетику, художню культуру, видатних діячів культури і науки, позитивно вплине на Вашу особистість:

8. Так / Ні

9. Чи виникає у Вас естетичне почуття при спогляданні на вироби побутового, технічного, медичного чи будь-якого іншого призначення (підкреслити потрібне):

Так / Ні

10. Що саме при спогляданні виробів викликає у Вас естетичну насолоду (підкреслити потрібне):

Форма Колір Ритмічне повторення ліній.

11. У чому полягає, на Вашу думку, естетична цінність речі?

12. Чому Ви вибрали цей гурток:

ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ (мотиваційна компетентність)

Опитувальник вивчення мотивації

В. К. Горбачовського [13]

У процесі роботи з опитувальником Ви читаете по порядку кожне з наведених у бланку висловлювань і вирішуєте, наскільки Ви згодні чи не згодні з ним. Залежно від цього Ви позначаєте на правій стороні бланку одну з наступних цифр: якщо **повністю згодні** – “+3”; якщо **згодні** – “+2”; якщо **скоріше згодні, ніж не згодні** – “+1”; якщо **Ви абсолютно не згодні** – “-3”; якщо **не згодні** – “-2”; якщо **скоріше не згодні, ніж згодні** – “-1”; зрештою, якщо **Ви не можете ані погодитися з висловлюванням, ані відкинути його** – “0”. Усі висловлювання відносяться до того, про що Ви думаєте, що почуваєте або що хочете на момент, коли робота над завданням переривається.”

Таблиця Д2

№ з/п	Висловлювання	Шкала для відповідей
1.	Дослідження мені вже порядком набридло	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
2.	Я працюю на межі своїх сил	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
3.	Я хочу показати все, на що я здатен	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
4.	Я відчуваю, що мене змушують прагнути до високого результату	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
5.	Мені цікаво, що вийде	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
6.	Завдання доволі складне	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
7.	Те, що я роблю, нікому не потрібно	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
8.	Мене цікавить: мої результати кращі або гірші за результати інших	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
9.	Мені б хотілось швидше зайнятися своїми справами	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
10.	Думаю, що мої результати будуть високими	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
11.	Ця ситуація може завдати мені	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

	неприсмностей	
12.	Чим кращий результат, тим більше хочеться його поліпшити	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
13.	Я проявляю достатньо старанності	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
14.	Я вважаю, що мій результат кращий	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
15.	Завдання не викликає великого інтересу	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
16.	Я сам ставлю перед собою завдання	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
17.	Я турбуюсь з приводу своїх результатів	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
18.	Я відчуваю приплив сил	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
19.	Кращих результатів мені не досягти	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
20.	Ця ситуація має для мене значення	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
21.	Я хочу ставити все більш і більш складні цілі	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
22.	До своїх результатів я ставлюсь байдуже	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
23.	Чим довше працюєш, тим стає цікавіше	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
24.	Я не збираюся “напружуватися” у цій роботі	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
25.	Швидше за все мої результати будуть низькими	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
26.	Як не старайся, результат від цього не зміниться	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
27.	Я б зайнявся зараз чим завгодно, тільки не цим дослідженням	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
28.	Завдання досить просте	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
29.	Я здатен на кращий результат	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
30.	Чим складніша ціль, тим більше бажання її досягти	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
31.	Я відчуваю, що можу подолати всі труднощі на шляху до цілі	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
32.	Мені байдуже, якими будуть мої результати порівняно з іншими	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
33.	Я захопився роботою над завданням	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
34.	Я хочу уникнути низького результату	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
35.	Я відчуваю себе незалежним	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
36.	Мені здається, що я марно втрачаю	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

	час і сили	
37.	Я працюю в упівсили	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
38.	Мене цікавлять межі моїх можливостей	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
39.	Я хочу, щоб мій результат був одним з кращих	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
40.	Я зроблю все, що в моїх силах, для досягнення цілі	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
41.	Я відчуваю, що в мене нічого не вийде	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3
42.	Випробування – це лотерея	-3 -2 -1 0 +1 +2 +3

Таблиця ДЗ

Ключ

№ з/п	Компонент мотиваційної структури	Номери висловлювань
1.	Внутрішній мотив	150 , 23, 33
2.	Пізнавальний мотив	5, 22, 38
3.	Мотив уникнення	11, 17, 34
4.	Мотив змагання	8, 32, 39
5.	Мотив зміни діяльності	1, 9, 27
6.	Мотив самоповаги	12, 21, 30
7.	Значущість результатів	7, 20, 36
8.	Складність завдання	2, 13, 37; 6, 28
9.	Вольове зусилля	2, 13, 37
10.	Оцінка рівня досягнутих результатів	190 , 29
11.	Оцінка власного потенціалу	18, 31, 41
12.	Намічений рівень мобілізації зусиль	3, 24, 4
13.	Очікуваний рівень мобілізації	10, 25
14.	Закономірність результатів	14, 260 , 420
15.	Ініціативність	40, 16, 35

Для номерів 15, 19, 26 і 42 (в таблиці висловлювань – 150, 190, 260, 420) застосовують зворотний перевід.

Таблиця Д4

Таблиця прямого та зворотного переведу відповідей
досліджуваного в бали

Перевід	Шкала для відповідей						
	-3	-2	-1	0	+1	+2	+3
прямий	1	2	3	4	5	6	7
зворотний	7	6	5	4	3	2	1

Додаток 4

Факторно-критеріальна модель визначення операційно-діяльнісної компетентності гуртківців [25]

На основі кваліметричного підходу, який дає кількісну оцінку якості на основі кількісного опису об'єктів і суб'єктів, що вивчаються, розроблена факторно-критеріальна модель визначення операційно-діяльнісної компетентності гуртківця. Основними поняттями цієї моделі є: *фактор* – напрям діяльності, яка входить до компетентності; *вагомість фактору* – частка фактора у загальному показнику; *критерій* – складова фактора; *вагомість критерію* – частка критерію у факторі; *експертний бал* – ступінь виконання вимог критерію.

Експертний бал виставляється групою експертів за 10-бальною шкалою з такою відповідністю: 0 – не відповідає вимогам, 5 – відповідає вимогам наполовину, 10 – відповідає вимогам повністю. (Проміжні бали і формулювання до вимог педагог робить сам). Експертний бал є середнім значенням виставлених балів .

Операційно-діяльнісна компетентність складається з таких компонентів: уміння і навички, досвід роботи, художньо-естетична і техніко-технологічна культури. Загальна сума балів має бути 100.

Уміння і навички визначають за рівнями, для яких встановлено кількість завдань і можливу кількість балів, що можна набрати: перший рівень – чотири завдання по 2 бали (макс. 8 балів); другий рівень – три завдання по 4 бали (макс. 12 балів); третій рівень – 2 завдання по 5 балів (макс. 10 балів). Максимально учень може набрати $\Phi_1=30$ балів (відповідає вагомості 3,0 з 10,0).

Вагомість досвіду, художньо-естетичної і техніко-технологічної культури становить 7,0, відповідно – 3,0, 2,0 і 2,0. Вагомість залежить від того, як її визначили експерти [7].

Досвід визначається за 10 бальною шкалою за трьома складовими, кожна з яких має свою вагомість: наявність базових знань і вмінь з – бал $\times 0,4$; відповідність вимогам до виконання робіт (завершеність, акуратність) – бал $\times 0,4$; самостійність, оригінальність, наявність елементів новизни – бал $\times 0,2$.

$$\Phi_2 = \text{бал} \times 0,4 + \text{бал} \times 0,4 + \text{бал} \times 0,2.$$

Художньо-естетична культура визначається за 10 бальною шкалою за такими компонентами: естетична свідомість – бал $\times 0,2$; естетичний світогляд – бал $\times 0,1$; художньо-естетичний смак – бал $\times 0,2$; художня освіченість – бал $\times 0,2$; художньо-естетичні цінності – бал $\times 0,1$; художньо-естетичні здібності – бал $\times 0,2$.

$$\Phi_3 = \text{бал} \times 0,2 + \text{бал} \times 0,1 + \text{бал} \times 0,2 + \text{бал} \times 0,2 + \text{бал} \times 0,1 + \text{бал} \times 0,2.$$

Техніко-технологічна культура визначається за 10-бальною шкалою за такими компонентами її структури: техніко-технологічні знання, вміння і важливі особистісні якості – бал $\times 0,3$; техніко-технологічний світогляд – бал $\times 0,1$; техніко-технологічне мислення – бал $\times 0,2$; технологічна етика – бал $\times 0,2$; техніко-технологічна естетика – бал $\times 0,2$.

$$\Phi_4 = \text{бал} \times 0,3 + \text{бал} \times 0,1 + \text{бал} \times 0,2 + \text{бал} \times 0,2 + \text{бал} \times 0,2.$$

$$\Phi \text{ заг.} = \Phi_1 + \Phi_2 + \Phi_3 + \Phi_4$$

Отримані значення розподілити на чотири рівні: дуже низький (менше 50 балів), низький (50-70), середній (70-90), високий (90-100).

Додаток 5

ОПИТУВАЛЬНИК КРЕАТИВНОСТІ Е. ДЖОНСА [13]

За Е. Джонсом (1973), творчі здібності проявляються як несподівана продуктивна дія, зроблений виконавцем спонтанно в певній обстановці соціальної взаємодії. При цьому виконавець опирається на власні знання й можливості.

Опитувальник креативності фокусує нашу увагу на тих елементах, які пов'язані із творчим самовираженням. Опитувальник креативності — це об'єктивний, що складається з восьми пунктів контрольний список характеристик творчого мислення й поведінки, розроблений спеціально для ідентифікації проявів творчих здібностей, доступних зовнішньому спостереженню.

Заповнення опитувальника вимагає 10-20 хвилин. Для оцінки творчих здібностей за цим опитувальником експерт спостерігає за соціальними взаємодіями особи, яка нас цікавить, у тому або іншому навколишньому середовищі.

Опитувальник дозволяє також здійснити самооцінку креативності учнями старшого шкільного віку. Кожне твердження опитувальника оцінюється за шкалою, що містить п'ять градацій (див. «Можливі оцінні бали»).

Загальна оцінка творчих здібностей є сумою балів за вісьмома пунктами (мінімальна оцінка — 8, максимальна оцінка — 40 балів).

У таблиці представлена відповідність суми балів рівням творчих здібностей.

Таблиця Д5

Рівень творчих здібностей	Сума балів
Дуже високий	40–34
Високий	33–27
Нормальний, середній	26–20
Низький	19–15
Дуже низький	14–8

БЛАНК ВІДПОВІДЕЙ

Дата _____
 Заклад _____ Група _____ Вік _____
 Респондент (П.І.П.) _____
 (той, хто заповнює анкету)

Можливі оцінні бали:

- 1 - ніколи,
- 2 - рідко,
- 3 - іноді,
- 4 - часто,
- 5 - постійно.

У бланку відповідей номерами від 1 до 8 відзначені характеристики творчого прояву (креативності). Їхній перелік див. у тексті опитувальника.

Текст опитувальника

Контрольний список характеристик творчих здібностей.

Творча особистість здатна:

1. Відчувати тонкі, невизначені, складні особливості навколишнього світу (чутливість до проблеми, перевагу складностей).
2. Висувати й виражати велику кількість різних ідей у даних умовах (швидкість).
3. Пропонувати різні види, типи, категорії ідей (гнучкість).

4. Пропонувати додаткові деталі, ідеї, версії або рішення (спритність, винахідливість).

5. Проявляти уяву, почуття гумору й розвивати гіпотетичні можливості (уява, здатності до структурування).

6. Демонструвати поведінку, яка є несподіваною, оригінальною, але корисною для вирішення проблеми (оригінальність, винахідливість і продуктивність).

7. Утримуватися від прийняття першої, яка спала на думку, типової, загальноприйнятої позиції, висувати різні ідеї й вибрати кращу (незалежність, нестандартність).

8. Проявляти впевненість у своєму рішенні, незважаючи на труднощі, що виникли, брати на себе відповідальність за нестандартну позицію, думку, що сприяє вирішенню проблеми (впевнений стиль поведінки з опорою на себе, самодостатня поведінка).

Будь-ласка, оцініть, використовуючи п'ятибальну систему, наскільки у вас проявляються зазначені вище характеристики.

Таблиця Дб

	ПБ	Характеристики творчих здібностей							
		1	2	3	4	5	6	7	8
учень									
педагог									

Усього балів:

Додаток б

ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ

Індикатор М. Кіртон

Кожна особистість має той стиль мислення, якому вона надає перевагу, який впливає на її підхід до вирішення завдань, прийняття рішень і творчості в цілому. Стиль мислення кожної людини розташований між двома полюсами єдиної шкали. Люди, поведінка яких близько до одного

полюса, називаються «інноваторами», а ті, чия поведінка ближче до іншого краю шкали, - «адапторами». Індикатор М. Кіртона дозволяє визначити, в якому місці між двома крайніми точками шкали розміщується стиль мислення тієї чи іншої людини. Він містить перелік із 32 пунктів, які дозволяють отримати кількісну міру стилю мислення. Теоретичні межі шкали – від 32 до 160 при середньому значенні 96.

Інноватори воліють умови роботи, що часто змінюються, схильні до переоцінки і нового визначення проблем та умов. Проте вони не завжди доводять до кінця розпочаті ними проекти.

Характеристики суперінноватора:

- Виглядає як недисциплінована людина, мислить неординарно.
- Ставить під сумнів базові положення, в тому числі й загальноприйняті.
- Вирішує завдання, заново визначаючи їх або змінюючи їх умови.
- Часто кидає виклик правилам.
- Генерує безліч ідей, часто таких, які виглядають ризикованими.
- Пропонує рішення, які не завжди прийнятні для більшості.

Адаптори воліють добре структуровані і стабільні умови роботи. Вони вдосконалюють існуючі методи і практику, і пропонують такі шляхи виконання завдань, які можна реалізувати, не порушуючи існуючих традицій.

Характеристики суперадаптора:

- Точний, надійний, методичний, розумний. Вирішує проблеми перевіреними і зрозумілими шляхами.
- Вирішує проблеми шляхом внесення поліпшень і підвищення ефективності.
- Рідко вступає в конфлікт із правилами, забезпечує стабільність у групі.
- Зрідка генерує безпечні ідеї.
- Пропонує рішення, які прийнятні для більшості.

Для оцінки інноваційних характеристик виділяються *шість груп мислення*:

- суперадаптори (32– 4 балів),
- адаптори (54–75 балів),
- недостатньо виражені адаптори (75–96 балів),
- недостатньо виражені інноватори (96–117),
- інноватори (117–138 балів),
- суперінноватори (138–160 балів).

Висновок: на відрізку між крайніми точками не може бути «поганого» або «хорошого» місця; кожен здатний генерувати творчі рішення, але відмінності в пропозиціях різних людей є відображенням відмінностей у стилях їх мислення. Проте, отримавши одне і те ж завдання, адаптери та інноватори воліють виконувати його по-різному.

ДАТА:

Заклад:

Гурток:

ВИЗНАЧЕННЯ ТИПУ ІННОВАЦІЙНОГО МИСЛЕННЯ ІНДИКАТОР КІРТОНА

Інструкція: Оцініть за 5-бальною шкалою наведені нижче судження, які відповідають вашим уподобанням (мінімум – 1; максимум – 5).

Таблиця Д7

№		Варіанти відповідей				
		мін				макс
1	Я симпатизую людям, які за життя змінили кілька професій.	1	2	3	4	5
2	Я не боюся зустрічей і контактів з незнайомими мені людьми.	1	2	3	4	5
3	Однією з моїх природних якостей є генерування ідей.	1	2	3	4	5
4	Я маю схильність захоплюватися ідеями, які	1	2	3	4	5

	приходять мені в голову.					
5	Мені комфортно працювати в колективі з людьми, які готові приймати і доводити мої ідеї.	1	2	3	4	5
6	Я цікавлюсь результатами нової діяльності моїх колег.	1	2	3	4	5
7	Я готовий братися за виконання нової роботи, яка здається мені цікавою, не дивлячись на ймовірність невдачі.	1	2	3	4	5
8	Я готовий поступитися інтересами моєї кар'єри задля участі в новій цікавій діяльності.	1	2	3	4	5
9	Я готовий вкласти особисті кошти в ризикований захід.	1	2	3	4	5
10	Я симпатизую людям, які схильні до ризику.	1	2	3	4	5
11	Я часто дивую колег неординарними пропозиціями.	1	2	3	4	5
12	Багато хто вважає мене недостатньо дисциплінованою людиною.	1	2	3	4	5
13	Я часто ставлю під сумнів загальноприйняті постулати.	1	2	3	4	5
14	Отримуючи задачу від керівництва, я часто ставлю під сумнів	1	2	3	4	5
15	Багато людей вважають мене порушником спокою в колективі.	1	2	3	4	5
16	Я здатний «заразити» своїми ідеями навколишніх.	1	2	3	4	5
17	Я генерую багато нових ідей, деякі з яких з часом визнаю нерозумними.	1	2	3	4	5
18	Багато з моїх пропозицій навколишні вважають неприйнятними.	1	2	3	4	5

19	Часто мої пропозиції спочатку відкидають, але з часом визнає значна кількість людей, пов'язаних з ними.	1	2	3	4	5
20	Я вважаю, що найкраще вирішення будь-якої проблеми – в радикальній перебудові системи.	1	2	3	4	5
21	Мене дратують надто педантичні люди.	1	2	3	4	5
22	Я готовий давати відсіч багатом оточуючим при відстоюванні моїх ідей.	1	2	3	4	5
23	Мені подобається вивчати нові галузі знань.	1	2	3	4	5
24	Здійснюючи прогулянки, я віддаю перевагу ходити різними маршрутами.	1	2	3	4	5
25	Я не боюся розпочати роботу в організації, яка знаходиться на стадії становлення.	1	2	3	4	5
26	Я з цікавістю здійснюю поїздки в нові, невідомі мені місця.	1	2	3	4	5
27	Як би дозволяли засоби, я змінював би автомобіль якомога частіше.	1	2	3	4	5
28	Я готовий вкласти особисті збереження в створення венчурного підприємства (фірми, яка займається прикладними науковими дослідженнями, впровадженням технічних нововведень, технологічних новацій).	1	2	3	4	5
29	Я готовий стати ініціатором створення і керівником венчурного підприємства.	1	2	3	4	5
30	Я високо ціную особисту свободу і можливість ініціативної діяльності (навіть якщо зменшиться	1	2	3	4	5

	власний комфорт).					
31	Я не симпатизую занадто обережним людям.	1	2	3	4	5
32	Я ціную автономність в роботі.	1	2	3	4	5
	Підсумок по колонках.					
	Загальний підсумок.					

Додаток 7

ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МЕТОДИКА «ЕМІНЕМ» Д.В. ЛЮСИНА

У 2004 році російський психолог Д. В. Люсин запропонував нову *модель емоційного інтелекту*, який він розглядає як *здатність до розуміння своїх і чужих емоцій та управління ними*.

Розуміння емоцій означає, що людина:

може розпізнати емоцію (встановити факт наявності емоційного переживання в себе або в іншої людини);

може ідентифікувати емоцію (встановити, яку саме емоцію вона або інші відчують, і знайти для неї словесне вираження);

розуміє, які причини викликали цю емоцію, а також до яких наслідків вона призведе.

Управління емоціями має місце, коли людина:

може контролювати інтенсивність емоцій, насамперед приглушувати надмірно сильні емоції;

може контролювати зовнішнє вираження емоцій; може при необхідності довільно викликати ту чи іншу емоцію.

Якщо емоції спрямовані на себе, то йдеться про *внутрішньо особистісний* емоційний інтелект, а якщо на інших, то це *міжособистісний* емоційний інтелект.

Структура EI:

міжособистісний EI (MEI) – розуміння емоцій інших людей і управління ними,

внутрішньоособистісний ЕІ (ВЕІ) – розуміння власних емоцій і управління ними,
 здатність до розуміння своїх і чужих емоцій (ПЕ),
 здатність до управління своїми і чужими емоціями (УЕ).

Субшкала – це вибрана відповідь.

В опитувальнику застосовують такі субшкали: *Зовсім не погоджуюсь. Швидше не погоджуюсь. Швидше погоджуюсь Повністю погоджуюсь.*

Вони призначені для вимірювання різних аспектів емоційного інтелекту: для *МЕІ* – дві субшкали, а для *ВЕІ* – три субшкали.

Значення за шкалами *МЕІ* і *ВЕІ* знаходять шляхом простого підсумовування відповідних субшкал.

Текст опитувальника ЕмІнем

Ключ

1. Я помічаю, коли близька людина переживає, навіть якщо він (вона) намагається це приховати. **МП +**
2. Якщо людина на мене ображається, я не знаю, як відновити з нею хороші стосунки. **МУ –**
3. Я легко здогадуюсь про почуття людини за виразом її обличчя. **МП +**
4. Я добре знаю, чим зайнятися, щоб поліпшити собі настрій. **ВУ +**
5. У мене, зазвичай, не виходить вплинути на емоційний стан свого співрозмовника. **МУ –**
6. Коли я дратуюся, то не можу стриматися і кажу все, що думаю. **ВЕ –**
7. Я добре розумію, чому мені подобаються чи не подобаються ті чи інші люди. **ВП +**
8. Я не відразу помічаю, коли починаю дратуватися. **ВП –**
9. Я вмію поліпшити настрій оточуючих. **МУ +**
10. Якщо я захоплююся розмовою, то кажу занадто голосно і активно жестикулюю. **ВЕ –**
11. Я розумію душевний стан деяких людей без слів. **МП +**

12. В екстремальній ситуації я не можу зусиллям волі взяти себе в руки. **ВУ** –
13. Я легко розумію міміку і жести інших людей. **МП** +
14. Коли я злюся, я знаю чому. **ВП** +
15. Я знаю, як підбадьорити людину, що знаходиться у скрутній ситуації. **МУ** +
16. Оточуючі вважають мене занадто емоційною людиною. **ВЕ** –
17. Я здатний заспокоїти близьких, коли вони перебувають у напруженому стані. **МУ** +
18. Мені буває важко описати, що я відчуваю стосовно інших. **ВП** –
19. Якщо я ніяковію під час спілкування з незнайомими людьми, то можу це приховати. **ВЕ** +
20. Дивлячись на людину, я легко можу зрозуміти її емоційний стан. **МП** +
21. Я контролюю вираз почуттів на своєму обличчі. **ВЕ** +
22. Буває, що я не розумію, чому в мене виникає те чи інше почуття. **ВП** –
23. У критичних ситуаціях я вмію контролювати вираз своїх емоцій. **ВЕ** +
24. Якщо треба, я можу розлютити людини. **МУ** +
25. Коли я відчуваю позитивні емоції, я знаю, як підтримати цей стан. **ВУ** +
26. Як правило, я розумію, яку емоцію відчуваю. **ВП** +
27. Якщо співрозмовник намагається приховати свої емоції, я відразу відчуваю це. **МП** +
28. Я знаю, як заспокоїтися, якщо я розлютився. **ВУ** +
29. Можу визначити, що відчуває людина, просто прислухаючись до звучання її голосу. **МП** +
30. Я не вмію керувати емоціями інших людей. **МУ** –
31. Мені важко відрізнити почуття провини від почуття сорому. **ВП** –
32. Я вмію точно вгадувати, що відчувають мої знайомі. **МП** +
33. Мені важко впоратись із поганим настроєм. **ВУ** –
34. Якщо уважно стежити за виразом обличчя людини, то можна зрозуміти, які емоції вона приховує. **МП** +

35. Я не знаходжу слів, щоб друзям описати свої почуття. **ВП** –

36. Мені вдається підтримати людей, які діляться зі мною своїми переживаннями. **МУ** +

37. Я вмію контролювати свої емоції. **ВУ** +

38. Якщо мій співрозмовник починає дратуватися, я часто помічаю це занадто пізно. **МП** –

39. З інтонацій мого голосу можна легко здогадатися про те, що я відчуваю. **ВЕ** –

40. Якщо близька людина плаче, я розгублююся. **МУ** –

41. Мені буває весело або сумно без будь-якої причини. **ВП** –

42. Мені важко передбачити зміну настрою в оточуючих мене людей. **МП** –

43. Я не вмію долати страх. **ВУ** –

44. Буває, що я хочу підтримати людину, а вона цього не відчуває, не розуміє. **МУ** –

45. У мене виникають почуття, які я не можу точно визначити. **ВП** –

46. Я не розумію, чому деякі люди на мене ображаються. **МП** -

Таблиця Д8

	Зовсім не погоджуюсь	Швидше не погоджуюсь	Швидше погоджуюсь	Повністю погоджуюсь
П+				
П-				
У+				
У-				
У+				
У-				
Е+				
Е-				
П+				
П-				

Заповнити таблицю і підрахувати **кількість** відповідей за субшкалами відповідно типу аспекту емоційного інтелекту.

Записати ієрархію результатів за видами складових емоційного інтелекту. Отримане розташування дає інформацію про те, над чим треба особистості працювати для розвитку *емоційної компетентності*.

За результатами цього тесту можна визначати як змінюється емоційний інтелект окремої особи, так і групи за певний період, маючи вхідне і вихідне значення. Рівень і зміни в компонентах показують сформованість емоційної компетентності.

Додаток 8

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева, В.Е. Активизация работы по развитию технического творчества учащихся : [учебно-методическое пособие] / В.Е.Алексеева.. – М. : Высшая школа, 1989.
2. Альтшуллер, Г.С. Найти идею: Введение в теорию решения изобретательских задач / Г.С.Альтшуллер. – Новосибирск: Наука, 1991.
3. Антонова, О.Є. Мала академія наук як форма організації наукової діяльності учнів : методичні рекомендації / О.Є.Антонова. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2004.
4. Боно, Э. Серьёзное творческое мышление / Э.Боно / [пер. с англ. Д.Я.Онацкая]. – Мн. : ООО“Поппури”, 2005.
5. Василевская, А.М. Развитие технического мышления у подростков и юношества / А.М.Василевская, Р.А.Пономарьова. – К. : Вища школа, 1982.
6. Галин, А. Л. Психологические особенности творческого поведения / А.Л.Галин ; Новосиб. гос. ун–т, Институт по переподготовке и повышению квалификации преподавателей гум. и соц. наук – Новосибирск : [б. и.], 2001.
7. Гороль, П.К. Методи навчання у гуртках технічної творчості : методичні рекомендації / П.К.Гороль, П.Г.Герштун. – Вінниця : [б. и.], 1986.

8. Гороль, П.К. Організація технічної творчості підлітків : навчально-методичний посібник для середньої школи / П.К.Гороль, М.Л.Грушко, В.О.Подоляк. – Вінниця : [б. и.], 1998.
9. Гороль, П.К. Масові заходи з технічної творчості учнів : навчальний посібник для середньої школи / П.К.Гороль, М.Л.Грушко, О.В.Шестоपालук. – Вінниця : Континент-прийм, 1999.
10. Гороль, П.К. Організація технічної творчості учнів та її методичне забезпечення : навчально-методичний посібник для керівників технічних гуртків, учнів загальноосвітніх шкіл / П.К.Гороль, Р.С.Гуревич, І.А.Фуштей. – Вінниця : ТОВ «Планер», 2007.
11. Гороль П.К. Технічна і художня творчість учнівської молоді : навчально-методичний посібник для вищої і середньої школи /П.К.Гороль, Р.С.Гуревич, О.В.Шестоपालук. – Вінниця : [б. и.], 2008.
12. Гороль, П.К.Організація технічної творчості учнів : навчально-методичний посібник для середньої і вищої школи / П.К.Гороль, Р.С.Гуревич, О.В. Шестоपालук. – Вінниця : [б. и.], 1996. .
13. Гороль, П.К. Організація технічної творчості учнів у загальноосвітніх школах і позашкільних закладах / П.К.Гороль, В.О.Подоляк, Н.Л.Грушко. – Вінниця : [б. и.], 1990.
14. Гушулей, Й.М. Технічна підготовка школярів: проблеми змісту / Й.М.Гушулей ; Тернопільський держ. педагогічний ін-т. — Т. : [б. и.], 1997.
15. Делоскин, Л.Н. Ты пришел в ПТУ... / Л.Н.Делоскин, Т.А.Шапошникова. – Ленинград : Лениздат, 1980.
16. Заёнчик, В.М. Основы творческо-конструкторской деятельности: методы и организация : учебное пособие для студентов, обуч. по спец. 030600 Технология и предпринимательство / В.М.Заёнчик, А.А.Карачев, В.Е.Шмелёв. – М. : Академия, 2004.
17. Зиновкина, М.М. Основы технического творчества и компьютерная поддержка творческих решений : учеб. пособие для руководства учреждений нач проф. образования / М.М.Зиновкина ; Московский гос.

- індустріальний ун-т, Ін-т розвитку професійного освіти. – М. : [МГІУ], 2001.
18. Історія декоративного мистецтва України : У 5 тт. Т.4. / гол ред.. Г.Скрипник ; НАН України, ІМФЕ ім.. М.Т.Рильського. – К., 2011. – 512 с.
 19. Історія української культури другої половини ХІХ століття. У 5 тт. Т.4. Кн.2. / гол ред.. Г.Скрипник. – К. : наукова думка 2005. – 512 с.
 20. Іванчук, А.В. Використання проблемного навчання при формуванні вмінь винахідницької діяльності учнів і студентів : навчальний посібник / А.В.Іванчук ; Вінницький держ. пед. ун-т. – Вінниця, 2004.
 21. Коучинг в обучении: практические методы и техники / Э. Парслоу, М. Рэй. — СПб. : Питер, 2003. — 204 с.
 22. Лозко, Г.С. Українське народознавство /Г.Лозко. — 3-є вид., доповнене та перероблене. — К. : Вид-во «АртЕк», 2006. — 472 с.
 23. Меерович, М. И. Технология творческого мышления : практическое пособие / М. И. Меерович, Л. И. Шрагина. – Минск ; Москва : Харвест ; АСТ, 2000.
 24. Моляко, В.О. Концепція виховання творчої особистості / В.А.Моляко // Радянська школа. – 1991. – № 5. – С.47-51.
 25. Никулин, С.К. Научно-техническое творчество детей (анализ понятия) : метод. пособие для пед. работников системы дополн. обр-я детей / С.К.Никулин, А.А.Понадейкин. – М. : Изд-во МАИ, 2001.
 26. Оршанський, Л.В. Золота скриня. Українські художні ремесла : [практ. посіб.] / [Л.В. Оршанський, Л.В. Савка, П.А. Зубрицький та ін.] ; укл. Б.М. Терещук. – Чернівці : Вид. дім «Букрек», 2007. – 176 с.
 27. Петров, А.И. Организация производственного обучения учащихся в процессе изготовления сложной продукции / А. И .Петров. – М. : Высшая школа. – 1980.
 28. Половинкин, А.И. Основы инженерного творчества / А.И.Половинкин. - М. : Машиностроение, 1988.
 29. Половинкин, А.И. Теория проектирования новой техники: закономерности техники и их применение. - М.: Ин-т "Информэлектро", 1991.
 30. Програма роботи з обдарованою дитиною : метод. рек.

- на допомогу заступникам директорів загальноосвіт. навч. закл., учителям, вихователям: у рамках проекту "Обдарованість" Програми "Освіта столиці. 2006-2010рр." / Н.П.Клименко (уклад.), С.Р.Хімко (уклад.) — К., 2008.
31. Програми для позашкільних і загальношкільних навчальних закладів: Гуртки науково-технічного напрямку. – К. : Грамота, 2005.
 32. Путилин, В.Д. Развитие творческой активности учащихся профтехучилищ в учебное и внеучебное время : методические рекомендации / В.Д.Путилин. – М. : Высшая школа, 1983.
 33. Роменець, В.А. Психологія творчості : навчальний посібник /В.А.Роменець. – 2-е вид., допов. – К. : Либідь, 2001.
 34. Столяров, Ю.С. Техническое творчество школьников. Вопросы теории и организации, образовательное и воспитательное значение / Ю.С.Столяров. – М. : Просвещение, 1984.
 35. Техническое творчество учащихся : учебное пособие / под ред. А.А.Карачева. – Ростов на Дону : Феникс, 2008.
 36. Техническое творчество учащихся : учебное пособие для студентов высш. учебн. зав., обучающихся по направлению “технологическое образование” / [В. М. Заёнчик и др.] ; под ред. А. А. Карачева. – Ростов н/Д : Феникс, 2008.
 37. Халемский, Г.А. Подготовка молодёжи к рационализаторской и изобретательской деятельности / Г.А.Халемский. – М. : Высш. школа, 1991.
 38. Чус, А.В. Основы технического творчества : учеб. пособие / А.В.Чус, В.А.Данченко. – Киев – Донецк: Вища школа, 1983.
 39. Шлепакова, Т.Л. Осередки народних промислів як об'єкти культурного туризму (оглядова довідка) / Т.Л.Шлепакова. – режим доступу: http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/printable_article/237186;j...
 40. Щирбул, О.М. Технічна творчість з методикою викладання : навч.-метод. посібник для студ. вищ. пед.

закладів освіти / О.М. Щирбул ; Кіровоградський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Винниченка. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008.

Корисна література з коучингу

1. Галынчик, Т.А. Роль самообучающейся организации в развитии интеллектуального капитала и управления знаниями / Т.А. Галынчик // Вестник ОГУ. — 2009. — № 9. — С. 53—57.
2. Голви, Т. Работа как внутренняя игра: Фокус, обучение, удовольствие и мобильность на рабочем месте / Т.Голви ; пер. с англ. — М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. — 252 с.
3. Іпполітова, І.Я. Необхідність створення організації, що самонавчається / І.Я.Іпполітова // Управління розвитком. — 2010. — № 3 (79). — С. 68—69.
4. Мартиненко, М.В. Функціональний підхід до формування адаптивної системи професійного навчання працівників промисловості [Текст] / М.В.Мартиненко, О.О.Петренко // Проблеми економіки – 2013. – № 4. – С.125–133.
5. Парслоу, Э. Коучинг в обучении: Практические методы и техники [Текст] / Э. Парслоу, М. Рэй ; пер. с англ. А.Маслов. – СПб. : ПИТЕР, 2006. – 203 с.
6. Перцев, А.В. Коучинг: успех после успеха [Текст] / А.В.Перцев, И.И. Карнаух – М. : У- Фактория, 2005. – 140 с.
7. Петренко, О.О. Перспективи використання наставництва, коучингу та баддингу для розвитку персоналу в умовах економічної кризи [Текст] / О.О.Петренко // Бізнес-інформ. — 2009. — № 11 (2). — С. 164—166.
8. Скушипек, Е. Управління знаннями та інтелектуальним капіталом у практичній діяльності [Текст] / Е. Скушипек // Світ фінансів. – 2007. – № 1 (10). – С. 186–195.
9. Уитмор, Д. Коучинг высокой эффективности / Д.Уитмор ; пер. с англ. — М. : Международная академия корпоративного управления и бизнеса, 2005. –168 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Адаптор – особа, яка в діяльності віддає перевагу стилю мислення, який має спиратися на чийсь зразок.

Активованість – властивість організму здійснювати рефлекторний баланс процесів збудження та гальмування, які характеризують стійкі індивідуальні відмінності; особлива властивість нервової системи, є однією з внутрішніх передумов становлення нахилів особистості.

Аналогія – евристичний метод; перенесення певних властивостей та ознак з одного досліджуваного об'єкта на інший, а також відношень і зв'язків між однією сукупністю предметів на інші сукупності.

Асоціація – це тимчасовий умовний зв'язок між окремими нервово-психічними актами (уявленнями, думками, почуттями), внаслідок чого одне з них викликає інше. Асоціації утворюються тоді, коли відповідні психічні процеси відбуваються одночасно або безперервно один за одним. Утворення системних асоціацій проходить такі *етапи* від обмеженіших систем зв'язків до узагальненіших, динамічніших: *локальні, обмеженосистемні, внутрішньосистемні (внутрішньооб'єктні), міжсистемні (міжпредметні)*. Психологічні механізми утворення (за І. Павловим): асоціація по суміжності, асоціація по подібності, асоціація по контрасту та одночасно з ними їх дисоціація. Якщо потрібно лінію цих зв'язків поглиблювати, то асоціації активують, у протилежному випадку – гальмують.

Діяльність – зв'язок людини з зовнішнім світом. Характеризується предметністю і суб'єктивністю, які по-різному передають зв'язок людини з зовнішнім світом. *Предметність* виявляється через той смисл, який має дія у спільній діяльності людей. *Суб'єктивність* визначає спрямованість і вибірковість діяльності. *Динамізм дій* обумовлює стійкість цілеспрямованої діяльності. Особливості діяльності: *суспільний характер, цілеспрямованість, плановість та систематичність*.

Дивергентні здібності – здібності висувати різні і однаково правильні ідеї стосовно одного об'єкта чи задачі. На основі цих здібностей розвивається творче мислення (*дивергентне мислення*).

Дискурсивне (аналітичне) мислення – мислення, викликане логікою роздумів, а не сприйняттям (протилежне до образного мислення).

Емоція – психічний процес, що в основі має рефлекторну природу і виникає під впливом подразників; це форма вираження почуття.

Екстеріоризація – реалізація дій з предметами при підготовці зовнішньої дії, коли людина виконує різні розумові дії, оперує образами та мовленнєвими символами.

Інноватор – особа, яка в діяльності віддає перевагу стилю мислення, який в змінних умовах ґрунтується на пошуку нових ідей, прийомів, способів і методів вирішення проблем..

Інтеріоризація – переведення зовнішніх предметних дій у внутрішній план.

Інтуїтивне мислення – ґрунтується на безпосередньому чуттєвому сприйнятті та безпосередньому відображенні впливів предметів та явищ реального світу.

Інформація – сукупність відомостей, що відображають рівень наших знань про ті чи інші події, явища, факти, їхні взаємозв'язки, які слугують для прийняття управлінських рішень. Обсяг інформації відбиває міру нашого знання про те чи інше явище або процес. *Риси інформації: цільове призначення, цінність, періодичність передачі, визначеність або ймовірність, безперервність і дискретність.*

Компетенція – функція чи посадовий обов'язок.

Компетентність – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, ставлення до діяльності, мотивацію до неї, інші особисті якості; включає *підготовленість* (теоретичну і практичну), *здатність* (інтелектуальну, діяльнісну та суб'єкта), *готовність*

(особистісну, психологічну) особи до певного виду діяльності.

Конвергентні здібності – правильно і швидко знаходити єдине вірне рішення.

Коучинг – метод або сукупність способів і прийомів впливу на особу з метою виявлення та максимальної реалізації її потенціалу.

Креативність (загальна творча здібність) – здібність до перетворення знань.

Культурологія – розглядає культурно-історичну еволюцію різних форм світогляду з позиції сучасної науки, щоб пізнати смисл своєї активно-перетворюючої діяльності, а саме навчання, професійної діяльності та творчості.

Навички – навчальні дії, які ґрунтуються на знаннях і вміннях; завдяки багаторазовому виконанню набувають в особи автоматизованого характеру; поділяються на групи: загальнонаукові, професійні і психологічні (сенсорні, сенсорно-моторні, моторні та інтелектуальні).

Наслідування – повторювання, відтворення ознак, особливостей чогось або чийсь дії та рухи. Види наслідування: *документальне* – достеменно відтворення реальності; *художнє* – містить момент творчості і зосереджене на репрезентації власне естетичного аспекту зображуваного.

Образ – у шир. розумінні – суб'єктивна картина фрагменту реальності, у вузьк. розумінні – наочне перцептивне враження чи просторова уява. *Структура образу: образність* – багатобарвність навколишнього світу, яка сприймається нашою свідомістю у формі образів; *предметність* – віднесення певних чуттєвих характеристик нашого сприйняття дійсності до реально існуючого предмета (Л. Петрушенко). *Структура образного мислення* складається з *психологічної, проєктивної, метричної, порядкової, композиційної* підструктур. У кожної людини домінує певна підструктура. Фільтр відбору образної інформації – емоційність.

Потенціал – приховані можливості особистості, які за певних умов можуть бути використані.

Результати навчання - компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та або здатна продемонструвати особа після завершення навчання.

Рефлексія – у навчанні є процесом роботи думки або почуттєвого переживання суб'єктом своєї діяльності, а також джерелом внутрішнього досвіду, способом самопізнання, необхідним інструментом мислення. Вона є основою розвитку самосвідомості через самопізнання і саморегуляцію своєї поведінки.

Світогляд – сукупність узагальнених уявлень про світ переконань та ідеалів, знань і почуттів, оцінок, через призму яких людина відноситься до дійсності, до інших людей і самої себе).

Символ – умовне позначення якогось предмета, поняття чи явища; художній образ, який умовно відбиває яку-небудь думку, ідею почуття тощо; умовне позначення якої-небудь величини, поняття, запроваджене певною наукою (Словник укр. мови).

Соціалізація – залучення особи до соціальних контактів через участь в соціально значущих видах діяльності; процес і результат засвоєння та наступного активного відтворення соціального досвіду.

Творчість – діяльність, спрямована на створення матеріальних і духовних цінностей; синтез різних діяльностей, в результаті чого з'являється продукт творчості. Види творчості: *художня* – створює естетичні цінності, що інтегрують людські ідеали, цінності, моральні норми; *художньо-технічна* – практична діяльність, яка ґрунтується на виборі технологічних технік з урахуванням художньо-естетичних критеріїв, поєднує особливості художньої та технічної діяльностей на основі образного, візуального мислення; *технічна* – практична діяльність, орієнтована на зміни матеріального середовища з метою задоволення людських потреб, виражається у формах пристосування, раціоналізації та винахідництва; *дозвіллева* – любительська діяльність, спрямована на самовизначення і самовираження учнів в дозвіллевих формах;

інтуїтивна – наслідок значної підготовчої роботи, напруженого розмірковування над задумом, ідеєю, проблемою.

Технологізації продуктів творчості – алгоритмізація та автоматизація прийомів, способів, операцій розробки і виготовлення продуктів творчості, зокрема художньої та художньо-прикладної.

Уміння – здатність свідомо виконувати певні дії на основі сформованих знань, навичок і набутого досвіду; *види* умінь: когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів).

Науково–методичне видання

Сліпчишин Лідія Василівна

**МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ
ПІДХОДІВ У РОБОТУ ГУРТКІВ**

Сліпчишин Лідія Василівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу професійно-практичної підготовки Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти НАПН України.

Науковий редактор: к.т.н. *Т. Нерода*
Коректор: *М. Лозинська*
Набір: *М. Лозинська*
Макетування: *М. Лозинська*

Видавництво “СПОЛОМ”
79008 Україна, м. Львів, вул. Краківська, 9
Тел./факс: (380-32) 297-55-47
E-mail: spolom@sc.net.ua

Підписано до друку 17.11.2015 р.
Формат 60×84/16 Гарнітура Times New Roman
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 9,05. Обл. вид. арк. 9,31.
Наклад 100. Зам.